

บทที่ 4

บริบทชุมชนและพัฒนากิจการการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชน

ในบทนี้ผู้ศึกษาจะนำเสนอผลการศึกษาชุมชนบ้านทุ่งยาวและชุมชนบ้านหนองไซ โดยผู้ศึกษาจะอธิบายถึง บริบทชุมชน พัฒนากิจการการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชน และกฎหมายกับ พัฒนากิจการการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชน

4.1 ชุมชนบ้านทุ่งยาว

4.1.1 บริบทชุมชน

4.1.1.1 ประวัติชุมชน

ประวัติชุมชนของบ้านทุ่งยาวสามารถสืบย้อนหลังกลับไปได้ เมื่อ พ.ศ. 2458 ได้มีชาวบ้านเชื้อสายไทลื้อกลุ่มหนึ่งประมาณ 5 ถึง 6 ครัวเรือนภายใต้การนำของนายเครื่อง พยัคฆศักดิ์ ที่อาศัยอยู่บริเวณหมู่บ้านสันคะยอม ตำบลป่าสัก อพยพเดินทางข้ามคอย (ภูเขา) มาเสาะแสวงหาที่ทำกินใหม่ที่อุดมสมบูรณ์ โดยได้เข้ามาอยู่ในบริเวณหมู่บ้านทุ่งยาวในปัจจุบัน อยู่ห่างจากหมู่บ้านเดิมประมาณ 7 กิโลเมตร ซึ่งพบป่าเบญจพรรณอุดมสมบูรณ์และเป็นพื้นที่ราบกว้างใหญ่ติดกับภูเขา ชาวบ้านจึงหักล้างถางพงปลูกบ้านทำไร่ ซึ่งสาเหตุที่สำคัญของการอพยพครั้งนั้น คือ ภาวะความแห้งแล้งในหมู่บ้านเดิม ถึงขนาดขาดแคลนน้ำเพื่อใช้ในการบริโภคทั้งคนและสัตว์ อันเนื่องมาจากสภาพป่าบริเวณรอบๆ หมู่บ้านสันคะยอมถูกตัดโค่นไปเกือบหมด (วิเศษ สุจินพรัหม, 2544:30)

ภายหลังจากการอพยพครั้งนั้นก็ได้มีชาวบ้านที่เป็นญาติพี่น้องซึ่งได้ยินได้ฟังถึงความอุดมสมบูรณ์ในพื้นที่ใหม่อพยพสมทบมากันเป็นระยะๆ จนมีประมาณ 30 ครัวเรือนจึงตั้งขึ้นเป็นหมู่ที่ 12 ตำบลป่าสัก ใน พ.ศ. 2464 จนกระทั่ง พ.ศ. 2527 จึงได้เปลี่ยนมาเป็นหมู่ที่ 7 ตำบลศรีบัวบาน และเมื่อหมู่บ้านเริ่มขยายตัวทั้งจำนวนคนและพื้นที่ ใน พ.ศ. 2542 จึงได้มีการแบ่งหมู่บ้านทุ่งยาวออกเป็นสองหมู่บ้าน คือ หมู่บ้านทุ่งยาว หมู่ที่ 7 กับ หมู่บ้านทุ่งยาวเหนือ หมู่ที่ 12 ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ได้ทำการศึกษาเฉพาะในเขตหมู่บ้านทุ่งยาว หมู่ที่ 7 เท่านั้น

4.1.1.2 ลักษณะทางกายภาพ

(ก) ที่ตั้ง อาณาเขต

บ้านทุ่งยาว หมู่ที่ 7 ตำบลศรีบัวบาน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ตั้งอยู่ระหว่างเส้น
 ลองติจูดที่ 99 องศา 04 ลิปดาตะวันออกถึง 99 องศา 06 ลิปดาตะวันออก เส้นละติจูด 18 องศา 28
 ลิปดาเหนือถึง 18 องศา 28 ลิปดาเหนือ (ธีรพงษ์ เสาวภาคย์ และ กิตติ ตูลพงษ์, 2543: 4) ดังแผนที่
 4.1 เป็นหมู่บ้านที่อยู่ทางทิศตะวันออกของอำเภอเมืองลำพูนห่างจากตัวเมืองลำพูนประมาณ
 12 กิโลเมตร ไปตามทางหลวงหมายเลขที่ 11 สายลำปาง-เชียงใหม่ ซึ่งมีทางเข้าได้สองทางคือ
 เข้าผ่านทางหมู่บ้านจำบอน และ เข้าผ่านทางหมู่บ้านจัวแคว โดยมีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับหมู่บ้านจำจ๋มด บ้านจำบอน
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับหมู่บ้านแม่ตุ๊ด อำเภอแม่ทา
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับบ้านสันกะยอม บ้านป่าดิงงาม
ทิศใต้	ติดต่อกับหมู่บ้านป่าปวย

(ข) พื้นที่และการใช้ประโยชน์

ลักษณะของพื้นที่ที่บ้านทุ่งยาวเป็นรูปตัวแอล สภาพของพื้นที่ทางทิศเหนือเป็น
 พื้นที่นาทอดตัวยาวลงมาทางทิศใต้ ซึ่งเป็นภูเขาขวางตัวอยู่ และมีลำน้ำแม่สารไหลมาจาก
 คอยผาซ้อและคายน้ำจำไหลผ่านหมู่บ้าน นอกจากนี้บ้านทุ่งยาวอยู่ในระดับความสูงจากน้ำทะเล
 ตั้งแต่ 430 เมตร ถึง 645 เมตร (วิเศษ สุจินพรัหม, 2544:28)

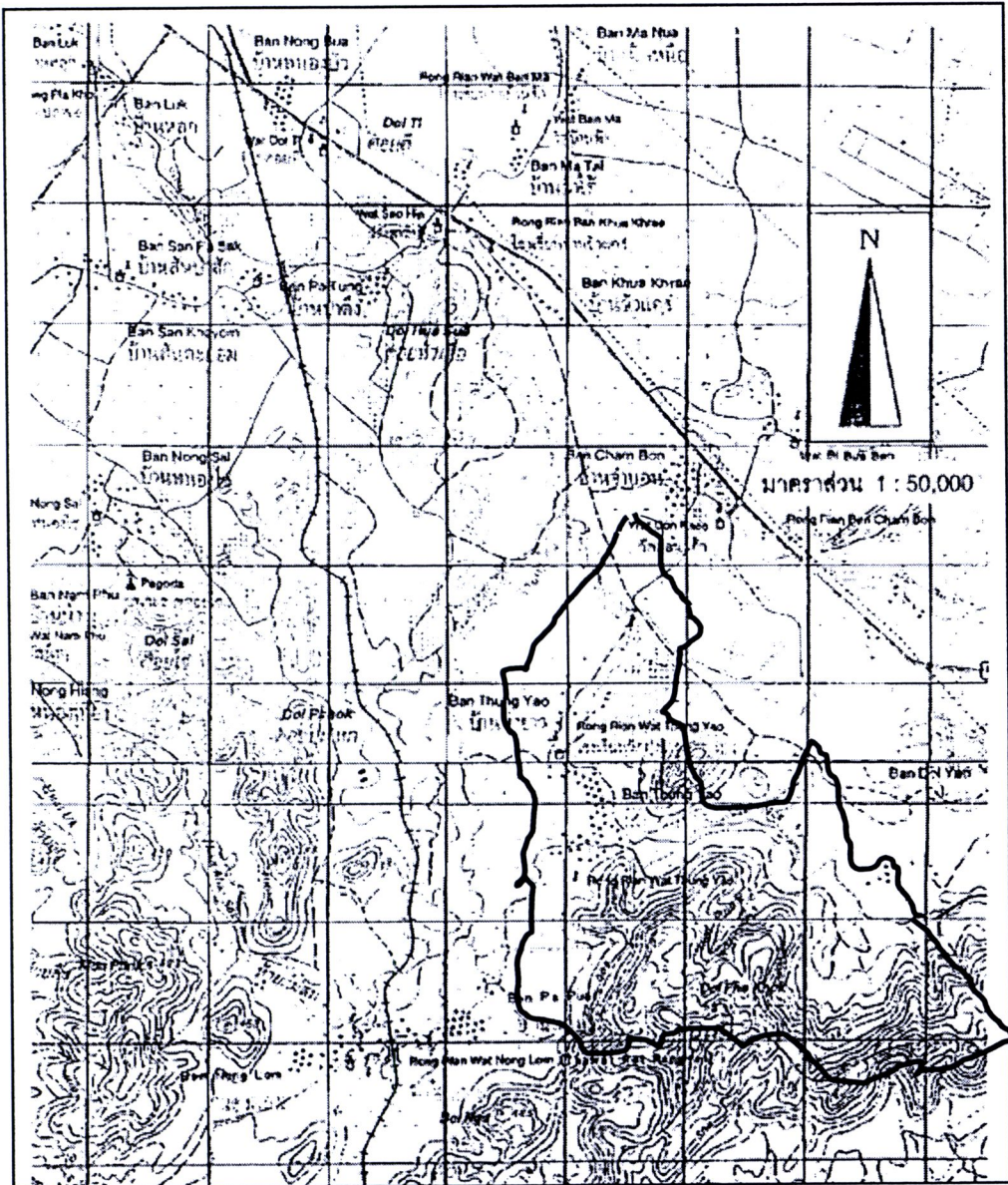
บ้านทุ่งยาวมีพื้นที่ทั้งหมด 5,647.10 ไร่ โดยสามารถแยกประเภทของการใช้
 ประโยชน์ที่ดินออกเป็น 7 ประเภท (ธีรพงษ์ เสาวภาคย์ และ กิตติ ตูลพงษ์, 2543: 14) ดังนี้

1. พื้นที่ป่าเต็งรัง	2,469.38 ไร่
2. พื้นที่ป่าเบญจพรรณ	108.56 ไร่
3. พื้นที่นา	1,688.06 ไร่
4. พื้นที่สวนผัก สวนผลไม้	1,069.31 ไร่
5. พื้นที่อยู่อาศัยและสิ่งปลูกสร้าง	147.94 ไร่
6. พื้นที่แหล่งน้ำ	46.85 ไร่
7. พื้นที่อื่นๆ	117.00 ไร่

(ค) การคมนาคม

การคมนาคมมีทางหลวงแผ่นดินหลายเลข 11 ผ่านบริเวณทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของหมู่บ้านมีระยะทางห่างออกไปประมาณ 1 กิโลเมตร มีทางรถไฟผ่านทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน มีสถานีรถไฟหนองหล่มอยู่ทางทิศใต้ มีถนนเชื่อมต่อระหว่างหมู่บ้านและถนนภายในหมู่บ้าน ส่วนใหญ่เป็นถนนลาดยาง บางส่วนยังเป็นลูกรังอยู่

แผนที่ 4.1 แสดงภูมิประเทศและที่ตั้ง บ้านทุ่งยาว ตำบลศรีบัวบาน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

ที่มา: ชีระพงษ์ เสาวภาคย์ และ กิตติ ตูลพงษ์ (2543)

4.1.1.3 ลักษณะทางเศรษฐกิจ

ในปัจจุบันชาวบ้านบ้านทุ่งยาวมีครัวเรือนทั้งสิ้น 175 ครัวเรือน มีประชากรทั้งหมด 562 คน แบ่งเป็นชาย 273 คน หญิง 289 คน โดยประกอบอาชีพหลักคือ ทำนา 103 ครัวเรือน ทำสวน 75 ครัวเรือน ทำไร่ 5 ครัวเรือน อาชีพเสริม คือ รับจ้าง 135 ครัวเรือน รับราชการ 13 ครัวเรือน อาชีพส่วนตัว 26 ครัวเรือน และโดยเฉลี่ยทั้งหมู่บ้านมีรายได้จากในภาคเกษตร 35,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี นอกภาคการเกษตร 45,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี (คณะทำงานจัดทำแผนชุมชนบ้านทุ่งยาว, 2550: 3-4)

4.1.1.4 ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม

ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมของบ้านทุ่งยาวมีความคล้ายคลึงกับสังคมในภาคเหนือโดยทั่วไป มีเครือญาติเป็นระบบความสัมพันธ์หลักซึ่งชาวทุ่งยาวส่วนใหญ่เป็นญาติกันโดยสายเลือดหรือไม่ก็โดยการแต่งงาน สายใยความสัมพันธ์ลักษณะดังกล่าวมีความแนบแน่นใกล้ชิดจึงส่งผลให้เกิดการพึ่งพาอาศัยกันและมีความร่วมมือร่วมใจกันในการดำเนินกิจกรรมชุมชนในด้านต่างๆ เช่น การประกอบอาชีพ การจัดงานประเพณี การจัดการความขัดแย้ง (วิเศษ สุจินพรัหม, 2544:41) นอกจากนี้ชาวบ้านเกือบทั้งหมดนับถือศาสนาเดียวกันนั่นก็คือพุทธศาสนา โดยมีวัดบ้านทุ่งยาวเป็นศูนย์กลางในการประกอบพิธีกรรมตามประเพณีต่างๆ เช่น การทำบุญข้าวใหม่ การทำบุญสลากภัต การถวายเทียนพรรษา เป็นต้น รวมไปถึงการที่ชาวบ้านมีความเชื่อเรื่องผีร่วมกันด้วย โดยมีงานทำบุญเลี้ยงผีฝ่ายหรือการสืบทอดปา เชื่อกันว่าผีฝ่ายจะช่วยคุ้มครองฝ่ายและการทำงานให้ได้ผลดี และงานทำบุญเสื่อบ้านหรือเลี้ยงผีบ้าน เชื่อกันว่าเสื่อบ้านจะช่วยคุ้มครองปกป้องรักษาคนในหมู่บ้านจากอันตรายทั้งปวง (จันทนา สุทธิจิร, 2539: 46)

การศึกษาในชุมชนมีโรงเรียนที่เปิดสอนในระดับอนุบาลถึงมัธยมศึกษาต้น 1 แห่ง ชื่อโรงเรียนวัดทุ่งยาว มีศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน 1 แห่ง มีที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน 1 แห่ง ชาวบ้านที่เป็นผู้ใหญ่ส่วนใหญ่มักจะจบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ส่วนเด็กวัยรุ่นหนุ่มสาวมักจะเรียนจบชั้นมัธยมศึกษา

การรวมกลุ่มชุมชนสามารถจำแนกได้ 2 ลักษณะคือ ลักษณะแรกเป็นการรวมกลุ่มที่เกิดขึ้นกันเองภายในชุมชนเช่นกลุ่มเหมืองฝาย กลุ่มหมวดบ้าน กลุ่มฉาปนกิจ กลุ่มหัววัด ลักษณะต่อมาเป็นการรวมกลุ่มที่เกิดขึ้นจากหน่วยงานภายนอกส่งเสริม เช่น กลุ่มอาสาสมัครสุขภาพประจำหมู่บ้าน (อสม.) กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสมาชิกธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) ข้อสังเกตของการรวมกลุ่มคือ กลุ่มที่เกิดขึ้นจากหน่วยงานภายนอกส่วนใหญ่เกิดขึ้นภายหลังจากที่หมู่บ้านทุ่งยาวได้รับรางวัลหมู่บ้านป่าไม้ดีเด่นใน พ.ศ. 2520 (วิเศษ สุจินพรัหม, 2544:45-46)

4.1.1.5 ลักษณะทางการเมืองการปกครอง

ปัจจุบันการเมืองการปกครองบ้านทุ่งยาวมี 2 ส่วน คือ การปกครองส่วนภูมิภาค และการปกครองส่วนท้องถิ่น

การปกครองส่วนภูมิภาคมีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ที่มีอำนาจหน้าที่มาจากการเลือกตั้งกันเองภายในหมู่บ้านและผู้ใหญ่บ้านเลือกผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านมาสองคนและมีการแต่งตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านด้วยโดยแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบงานแต่ละฝ่ายตามตำแหน่งที่ได้รับซึ่งมีทั้งหมด 9 ตำแหน่ง (คณะกรรมการจัดทำแผนชุมชนบ้านทุ่งยาว, 2550: 5) คือ

1. การคลัง	6. ประชาสัมพันธ์
2. ส่งเสริมอาชีพ	7. เด็กและเยาวชน
3. ความมั่นคง	8. เลขานุการ
4. ศึกษาและวัฒนธรรม	9. กิจกรรมบริการ
5. เศรษฐกิจ	

ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการหมู่บ้านนอกจากมีบทบาทรับผิดชอบดูแลการปกครองตามระบบราชการแล้วยังต้องมีบทบาทดูแลรักษากฎระเบียบป่าชุมชนอีกด้วย แต่ในทางปฏิบัติบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการหมู่บ้านในปัจจุบันมีบทบาทน้อยเนื่องจากการตัดสินใจและการเสนอโครงการต่างๆ ยังคงขึ้นอยู่กับตัวผู้ใหญ่บ้านค่อนข้างมาก (วิเศษ สุจินพรัหม, 2544:43)

ผู้ใหญ่บ้านทุ่งยาวตั้งแต่เป็นหมู่บ้านมาทั้งหมด 10 คนรวมคนปัจจุบัน ซึ่งคนปัจจุบันคือนายถนัด พิงคะสัน รับตำแหน่งตั้งแต่ พ.ศ. 2550 จนถึง ปัจจุบัน

ในส่วนของการปกครองส่วนท้องถิ่นมีสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลศรีบัวบานจำนวนสองคน มาจากการเลือกตั้งกันในหมู่บ้านมีอำนาจหน้าที่คือร่วมประชุมสามัญประจำปี และเสนอโครงการพัฒนาต่างๆ เสนอฝ่ายบริหาร ปัจจุบันมีสองคนคือนายทองผล นันใจสัก กับนายเสน่ห์ กันทาสัก (คณะกรรมการจัดทำแผนชุมชนบ้านทุ่งยาว, 2550: 5)

4.1.2 พัฒนาการการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชนบ้านทุ่งยาว

จากการศึกษาเอกสารงานวิจัย วิทยานิพนธ์ ที่มีความเกี่ยวข้องกับชุมชนบ้านทุ่งยาวสามารถสรุปพัฒนาการการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชนของบ้านทุ่งยาวได้ 4 ช่วง ดังนี้

4.1.2.1 ช่วงเริ่มต้นจัดการทรัพยากรป่าไม้ (พ.ศ. 2558 - 2464)

4.1.2.2 ช่วงความเปลี่ยนแปลง (พ.ศ. 2464-2511)

4.1.2.3 ช่วงขยายพื้นที่จัดการทรัพยากรป่าไม้ (พ.ศ. 2512-2540)

4.1.2.4 ช่วงพื้นที่ต้นแบบ และ เครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดลำพูน (พ.ศ. 2540-ปัจจุบัน)

4.1.2.1 ช่วงเริ่มต้นจัดการทรัพยากรป่าไม้ (พ.ศ. 2558 - 2464)

การจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชนของบ้านทุ่งยาวได้เริ่มต้นขึ้นในช่วง พ.ศ. 2466 ซึ่งเป็นปีที่ชุดเหมืองดีฝ่ายสำเร็จ โดยผู้นำหมู่บ้านในสมัยนั้น พ่อหลวงเครื่อง พัทธมศักดิ์ ได้ประกาศห้ามจับจองพื้นที่และห้ามตัดต้นไม้ทุกชนิดบริเวณป่าน้ำจ๋าหรือป่าน้ำซับ ป่าผืนดังกล่าวมีต้นไม้ขนาดใหญ่จำนวนมาก ทั้งไม้สัก ไม้แดง ไม้ตะเคียน และยังเป็นป่าต้นน้ำลำธารด้วย การประกาศครั้งนี้จึงเป็นไปเพื่อรักษาป่าต้นน้ำไว้ให้คงอยู่กับชุมชนไปอนาคต (วิเศษ สุจินพรัหม, 2544:40) จะเห็นได้ว่ามาตรการห้ามจับจองพื้นที่และห้ามตัดไม้ ที่ผู้นำชุมชนกำหนดขึ้นมีวัตถุประสงค์หลักในการรักษาทรัพยากรน้ำของชุมชนให้คงอยู่ต่อไปในอนาคตการห้ามสมาชิกจับจองพื้นที่บริเวณป่าน้ำจ๋านั้น ผู้นำชุมชนคงเห็นว่าที่ดินบริเวณดังกล่าวมีความอุดมสมบูรณ์มากกว่าบริเวณอื่นในอนาคตอาจจะเกิดปัญหาขัดแย้งแย่งชิงที่ดินทำกินบริเวณนี้ได้ การห้ามตัดไม้ทุกชนิดบริเวณป่าน้ำจ๋า ผู้นำชุมชนคงเห็นว่า พรรณไม้บริเวณดังกล่าวที่พบ มีราคาแพงสามารถตัดและนำไปขายได้ราคาดี หากไม่มีมาตรการนี้ต้นไม้อาจจะถูกตัดจนหมดป่าได้ อย่างไรก็ดี ทั้งสองมาตรการเป็นการคุ้มครองที่ดินและต้นไม้เอาไว้ในฐานะแหล่งต้นน้ำที่สำคัญของชุมชน

นอกจากสองมาตรการดังกล่าว ผู้นำชุมชนยังมีระบบการตรวจตราลาดตระเวนป่าเพื่อไม่ให้มีการฝ่าฝืนข้อห้ามด้วย โดยให้เป็นหน้าที่หนึ่งของสมาชิกเหมืองฝ่ายทุกคนเพิ่มเติมขึ้นมา นอกเหนือจากหน้าที่การเฝ้าฝ่ายหรือดูแลรักษาฝ่ายอยู่แล้ว

สำหรับระบบเหมืองฝายนั้น คือ ระบบท่อน้ำจากแม่น้ำผ่านคูคลองเข้าสู่ฝาย เนื่องจากลำน้ำส่วนมากมักจะอยู่ต่ำกว่าระดับที่นา ตัวฝายท่อน้ำจะสร้างโดยการใช้หลักไม้ตอกลงไปในลักษณะขวางลำน้ำและใช้ไม้ไผ่ลำเล็กๆ มัดก้อนหินรวมเอาไว้เรียกว่า “จะเข้” และใช้จะเข้วางทับลงไปในหลักไม้ทับด้วยหินทรายเป็นชั้นๆ ฝายที่สร้างเสร็จแล้วจะทำหน้าที่ท่อน้ำเข้าไปในลำเหมือง น้ำที่ผ่านลำเหมืองที่ได้ขุดเตรียมไว้ จะมีการแบ่งปันให้เจ้าของที่นาโดยจะคิดคำนวณจากความกว้างของพื้นที่นา มีช่องแบ่งน้ำจากลำเหมืองเข้าสู่ที่นา เรียกกันว่า ค้าง หรือช่องทางน้ำ ถ้าเจ้าของที่นารายใดน้ำไม่พอใช้ต้องการใช้น้ำเพิ่มต้องจ่ายเงินเพื่อซื้อน้ำเข้านา ค้างละ 24 บาท

หากมีการลักขโมยน้ำหรือแอบขยายช่องทางน้ำเข้านาตนเองให้ใหญ่ขึ้นก็จะถูกปรับ โดยคณะกรรมการเหมืองฝาย (วิเศษ สุจินพรัหม, 2544: 48)

ในส่วนการดูแลรักษาฝาย หรือ การไถฝาย นั้น มีวิธีการผลัดเปลี่ยนเวรการดูแล คือ เริ่มที่ แก่ฝายหรือหัวหน้าเหมืองฝาย จะส่งกระบอกไม้ไผ่ที่ข้างในมีกระดาษที่เขียนชื่อสมาชิกทุกคน ให้กับสมาชิกคนแรก หลังจากที่มีสมาชิกไถฝายเสร็จ สมาชิกต้องส่งเวียนกระบอกไม้ไผ่ไปให้ คนถัดไปเรื่อยๆ จนครบทุกคน คนไถฝายต้องรับผิดชอบตลอดวัน โดยทำกันคนละ 2 ครั้ง เข้า 1 ครั้ง เย็น 1 ครั้ง หน้าที่การดูแลฝายเปลี่ยนไปตามฤดูกาล ในฤดูแล้ง ต้องดูแลไม่ให้ฝายไฟไหม้ หากมีใบไม้แห้งติดอยู่ต้องเก็บออก ในฤดูฝน ต้องดูแลไม่ให้ฝายพังหรือขาด หากพบต้องรีบแจ้ง ให้แก่ฝายรับทราบ นอกจากนี้การไถฝายต้องเดินเลียบลำเหมืองไปตลอดลำเหมือง ช่วงที่ผ่าน ป่าน้ำจำต้องตรวจตราดูป่าไปด้วยหากพบว่ามีคนมาจับจองพื้นที่หรือมีคนมาตัดต้นไม้ ให้มาแจ้งที่ แก่ฝายทราบเพื่อดำเนินการต่อไป (วิเศษ สุจินพรัหม, 2544: 49)

ความสัมพันธ์ระหว่างการจัดการเหมืองฝายกับการดูแลรักษาป่า นอกจากการไถฝาย ที่ต้องตรวจตราป่าไปด้วยนั้น ชาวบ้านทุ่งยาวยังมีพิธีกรรมเลี้ยงผีฝายซึ่งในพิธีการจะต้องมีการโยง สายสิญจน์ผ่านต้นไม้ต่างๆ ในบริเวณป่าน้ำจำ จนถึงบริเวณฝาย จึงทำให้ชาวบ้านมีความรู้สึก เคารพต่อธรรมชาติ ไม่กระทำการใดๆ ที่เป็นการล่วงล้ำหรือดูถูกบริเวณป่าน้ำจำไปด้วย (จันทนา สุทธิจารี, 2539: 51) ซึ่งเท่ากับว่าไม่ฝ่าฝืนข้อห้ามไปด้วยนั่นเอง ในส่วนของพิธีกรรมเลี้ยงผีฝายนั้น เกิดจากความเชื่อของชาวบ้านทุ่งยาวที่มีต่อผีฝายว่าเป็นผู้บันดาลให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ทำให้มี น้ำใช้เพียงพอตลอดปี ซึ่งทำพิธีกันในวันขึ้น 9 ค่ำ เดือน 9 เหนือ โดยชาวบ้านจะทำพิธีเลี้ยงผีฝาย โดยการนำหมูมาฆ่าบริเวณที่ฝาย แล้วทำพิธีเซ่นไหว้ นิมนต์พระมาสวดในพิธีกรรมจะใช้ด้าย สายสิญจน์โยงกับต้นไม้ต่างๆ ไปจนถึงบริเวณหัวฝาย เงินที่ได้จาก การดำเนินการของคณะกรรมการ เหมืองฝาย เช่น ค่าตังน้ำ ค่าปรับต่างๆ จะนำมาใช้ซื้อหมู และของเซ่นไหว้ เมื่อเสร็จพิธีกรรม ทุกคนจะร่วมกันกินอาหารที่เหลือจากการเซ่นไหว้ หากปีใดทำพิธีเซ่นไหว้ไม่ครบขั้นตอนหรือละเว้น ไม่เซ่นไหว้ จะทำให้ปีนั้นฟ้าฝนแล้ง ทำนาไม่ได้ผลข้าวไม่พอกิน

4.1.2.2 ช่วงความเปลี่ยนแปลง (พ.ศ. 2464-2511)

การจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านทุ่งยาวเกิดความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญหลังจาก มีการสร้างทางรถไฟสายเชียงใหม่-กรุงเทพ โดยผ่านบ้านหนองหล่มที่อยู่ติดกันกับบ้านทุ่งยาว และมีสถานีรถไฟที่นั่นด้วย ทำให้ต้นไม้สองข้างระหว่างทางการก่อสร้างทางรถไฟถูกสัมปทาน ทำไม้หมอนรถไฟไปด้วย ภายหลังก่อสร้างเสร็จพื้นที่ป่าโดยรอบก็ถูกสัมปทานเป็นไม้ฝืนเพื่อ ใช้เป็นพลังงานขับเคลื่อนหัวจักรรถไฟอีกต่อหนึ่ง (จันทนา สุทธิจารี, 2539: 55) อย่างไรก็ตาม

สิ่งที่สร้างกระทบให้กับป่าไม้บริเวณบ้านทุ่งยาวมากที่สุดคือ การตัดไม้เผาถ่าน และการลักลอบตัดไม้สัก

การตัดไม้เผาถ่านขายในบริเวณบ้านทุ่งยาวทำให้พื้นที่ป่าเต็งรังถูกทำลายเป็นจำนวนมาก ด้วยชาวบ้านทุ่งยาวเกือบทุกหลังคาเรือนยึดการตัดไม้เผาถ่านเป็นอีกอาชีพหนึ่งนอกเหนือจากการทำนา และนิยมทำกันในช่วงฤดูแล้ง การตัดไม้เผาถ่านของบ้านทุ่งยาวมีลักษณะทำกันแบบต่อเนื่อง กล่าวคือ ชาวบ้านจะเผาถ่านจำนวน 6-7 เตา ในลักษณะหมุนเวียนกันไป เมื่อเผาเตาที่หนึ่งเสร็จจะเผาเตาที่สอง ที่สามไปเรื่อยๆ จนถึงเผาเตาที่เจ็ดเสร็จ เตาที่หนึ่งก็พร้อมขุดมาจำหน่ายได้ (กิจวัฒน์ ผุสดี และจรัญ พุเต็มวงศ์, 2543: 47) จะเห็นได้ว่าการตัดไม้เผาถ่านของชาวบ้านทุ่งยาวในสมัยนั้น ไม่ถือว่าผิดการประกาศห้ามตัดไม้ของพ่อหลวงเครื่อง เนื่องจากทำกันบริเวณอื่นที่ไม่ใช่ป่าน้ำจាំ แต่นิยมทำกันในป่าที่อยู่บริเวณตั้งแต่เชิงเขาเป็นต้นไปขึ้นไปบนเขาซึ่งเป็นป่าประเภทเต็งรัง

ในป่าน้ำจាំเริ่มมีการฝ่าฝืนประกาศของพ่อหลวงเครื่องบ่อยครั้งขึ้น กระทั่งใน พ.ศ. 2488 มีการลักลอบตัดไม้สักขายโดยไม่เกรงกลัวประกาศห้ามตัดไม้ของพ่อหลวงเครื่องมากขึ้น เนื่องจาก การหาผลประโยชน์ในตำแหน่งหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ป่าไม้อำเภอเมืองจังหวัดลำพูน โดยเป็นผู้ออกใบอนุญาตตัดไม้ขายให้ชาวบ้านในราคาใบละ 50 บาท อีกทั้งเป็นผู้รับซื้อไม้สักจากชาวบ้านเองอีกด้วย แม้ว่าบางครั้งมีเจ้าหน้าที่ป่าไม้คนอื่นมาตรวจจับกองไม้ที่ถูกตัด ชาวบ้านก็ได้ใช้ใบอนุญาตมาแสดงยืนยันสิทธิในการตัด จึงทำให้เกิดกระแสการลักลอบตัดไม้อย่างกว้างขวาง (วิเศษ สุจินพรัหม, 2544:50)

ใน พ.ศ. 2492 การลักลอบตัดไม้ในลักษณะดังกล่าว ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่และผู้ใหญ่บ้าน นายสม มุลสัก ไม่เห็นด้วยและเกรงว่าป่าน้ำจាំที่อนุรักษ์กันมาจะถูกทำลายไปมากกว่านี้ จึงตกลงร่วมกันปักแนวเขตป่าน้ำจាំให้ชัดเจน รวมถึงตั้งกฎเกณฑ์เพิ่มเติมขึ้นอีกโดยให้ปรับต้นละ 20 บาท (วิเศษ สุจินพรัหม, 2544: 50)

อย่างไรก็ตามปัญหาการลักลอบตัดไม้ยังมีได้หมดไปพ่อหลวงคนถัดมา นายเขียว สมโชติ จึงใช้วิธีการเรียกประชุมชาวบ้านเพื่อกำหนดกฎระเบียบรักษาป่าที่มีลักษณะเป็นสัญญาความร่วมมือระหว่างพ่อหลวงกับชาวบ้านทั้งหมด มีการลงลายมือชื่อหรือประทับลายนิ้วมือรับรองกันทุกครัวเรือน ในส่วนของกฎระเบียบรักษาป่าดังกล่าวมีข้อความดังต่อไปนี้ (จันทนา สุทธิจารี, 2539:57)

“วันที่ 15 เมษายน พ.ศ. 2496 ข้าพเจ้าทั้งหลายได้ตกลงกันสงวนที่ดินไว้แห่ง 1 ที่ดินแห่งนี้ติดต่อตั้งแต่เขตฝ่ายลงมาถึงสวนนายฟู ศิริติง เหนือติดแม่สาร ได้ติด

คอยประมาณ 50 ไร่ ที่ดินรายนี้สงวนไว้เป็นรากฐานของบ้านทุ่งยาวเพราะมีน้ำ
จำเป็นดื่ม มีไม้ตะเคียน ไม้สัก และไม้อื่นๆปกคลุมอยู่หนาแน่นเพราะฉนั้นข้าพเจ้า
ทั้งหลายจึงได้ออกกฎหมายควบคุมไว้ดังต่อไปนี้

ข้อ 1 ถ้าผู้ใดทำไร่หรือบดดินทางฝั่งแม่น้ำสารทำให้ฝั่งพังหรือน้ำเซาะเข้ามา
ทำให้เสียประโยชน์ก็ปรับไหมไม่ต่ำกว่า 50 บาท

ข้อ 2 ถ้าผู้ใดไปตัดฟัน ไม้ในป่านี้เป็นต้นว่า ไม้สักและไม้อื่นๆ ก็ปรับ
ไม่ต่ำกว่าต้นละ 50 บาท หรือมากกว่านั้นแล้วแต่ไม้จะใหญ่หรือน้อย

ลงนาม นายเขียว สมโชติ ผู้นำสงวนและผู้ใหญ่บ้าน”

จะเห็นได้ว่าผู้ใหญ่บ้านได้ใช้วิธีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรและการลงลายมือชื่อ
หรือประทับลายนิ้วมือ เพื่อป้องกันการอ้างว่าไม่ทราบกฎระเบียบรักษาป่าและสามารถนำมา
ใช้ยืนยันในภายหลังได้ว่าทุกคนได้รับรู้รับทราบแล้ว ซึ่งในข้อความย่อหน้าแรกได้อธิบาย
ถึงขอบเขตพื้นที่ป่าที่ใช้บังคับ และเหตุผลความสำคัญของการออกระเบียบดังกล่าว ด้านข้อบังคับ
ได้เพิ่มบทลงโทษให้ปรับไหมไม่ต่ำกว่า 50 บาท ซึ่งเป็นการกำหนดขั้นต่ำเอาไว้ ไม่ได้กำหนดขั้นสูง
ผู้ใหญ่บ้านสามารถกำหนดจำนวนค่าปรับไหมได้ตามแต่กรณี

การบันทึกกฎระเบียบรักษาป่าครั้งนี้ของบ้านทุ่งยาวทำให้เกิดการจับกุมผู้ลักลอบตัดไม้
ในเขตป่าน้ำจืดอย่างจริงจัง และยังอาศัยความร่วมมือจากองค์กรเหมืองฝายด้วย ส่วนอำนาจ
ในการชี้ขาดความผิดและลงโทษนั้นเป็นของแก่ฝ่ายร่วมกับผู้ใหญ่บ้าน (วิเศษ สุจินพรัหม, 2544: 51)

4.1.2.3 ช่วงขยายพื้นที่จัดการทรัพยากรป่าไม้ (พ.ศ. 2512-2540)

พัฒนาการการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนทุ่งยาว ตั้งแต่สมัยพ่อหลวงเครื่อง
พยุคนศักดิ์ ที่ประกาศห้ามจับจองที่ดินและห้ามตัดไม้ จนถึงในสมัยพ่อหลวงเขียว สมโชติ
ที่มีสัญญารักษาป่าเป็นลายลักษณ์อักษร ยังคงจำกัดขอบเขตของการดูแลรักษาป่าอยู่เฉพาะ
พื้นที่ป่าน้ำจืดเท่านั้น จึงทำให้พื้นที่ป่าอื่นๆ ถูกทำลายไปเกือบทั้งหมด ทั้งจากการสัมปทาน
การตัดไม้เผาถ่าน และการลักลอบตัดไม้เถื่อน

การจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนทุ่งยาวได้ขยายขอบเขตการรักษาป่า ใน พ.ศ. 2511
ซึ่งเป็นปีที่บ้านทุ่งยาวเกิดภาวะแห้งแล้ง อากาศร้อน อาหารที่ได้จากป่าหายากขึ้น เช่น ผักป่า เห็ด
ไข่มดแดง เป็นต้น จึงทำให้พ่อหลวงสนั่น สินทร ผู้ใหญ่บ้านคนที่ 4 ของบ้านทุ่งยาว จัดประชุม
ชาวบ้านในชุมชนเพื่อขยายขอบเขตพื้นที่รักษาป่าออกไปครอบคลุมพื้นที่โดยรอบเป็นจำนวน
800 ไร่ ตั้งแต่ป่าน้ำจืดไปถึงหลังโรงเรียนวัดทุ่งยาวซึ่งพื้นที่บริเวณนี้ป่าถูกทำลายไปมาก

พ่อหลวงสนั่น จึงอยากให้พื้นที่ดังกล่าวได้ฟื้นฟูสภาพป่า ในการประชุมครั้งนั้น พ่อหลวงสนั่น เล่าว่าเคยมีชาวบ้านคนหนึ่งถามในที่ประชุมว่า “เราจะรักษาป่าเอาไว้ทำไมเอาไปปลูกบ้านหรือ ถ้าจะรักษาป่าเอาไปปลูกบ้าน อีกหน่อยบ้านเมืองเปลี่ยนแปลงไป เราก็คงไม่ต้องใช้ไม้ในป่า ปลูกบ้านแล้ว” พ่อหลวงสนั่น ได้ยินดังนั้น จึงตอบกลับไปได้ว่า “เราไม่ได้รักษาป่าเพื่อเอาไปปลูกบ้าน อย่างเดียวแต่เราเอาไว้เป็นป่าเก็บเห็ด เก็บตอง ดันไม้อยู่ที่ไหนก็ชุ่มเย็นที่นั่น อีกอย่างเราเอาไว้ ให้ลูกหลานเรา” จะเห็นได้ว่าพ่อหลวงสนั่น ไม่ได้เห็นคุณค่าของป่าเฉพาะด้านเนื้อไม้เท่านั้น แต่มองเห็นประโยชน์ด้านอื่นๆ อีกด้วย ดังนั้นที่ประชุมได้สรุปและกำหนดระเบียบรักษาป่าใหม่ ไว้ 3 ข้อ ดังนี้ (กิจวัฒน์ สุสติ และ จริญญา พุ่มมวงค์, 2543: 19)

“1. ห้ามตัดไม้ทุกชนิดในป่าน้ำจืดไม่ว่าจะเพื่อสร้างบ้านหรือเป็นเชื้อเพลิง

2. อนุญาตให้ตัดไม้ในเขตป่าอนุรักษ์ที่ขยายออกโดยแต่ละคนมีสิทธิ์ขอตัดไม้เพื่อ สร้างบ้านเพียง 1 ครั้ง ต้องระบุจำนวน ไม้และวันเวลาที่จะต้องตัดฟันต้องกระจาย ทั่วป่าไม่ตัดไม้ที่มีสถานะสวยงาม

3. การตัดไม้ต้องได้ใบอนุญาตจากคณะกรรมการหมู่บ้านก่อนและหากมีการฝ่าฝืน ผู้ใหญ่บ้านมีสิทธิ์โดยชอบธรรมในการปรับไหมและยึดของกลาง”

จะเห็นได้ว่าระเบียบรักษาป่าใหม่นี้ได้แบ่งพื้นที่การดูแลป่าออกเป็น 2 ประเภท คือ ป่าอนุรักษ์ บริเวณป่าน้ำจืด ห้ามตัดไม้โดยเด็ดขาด ให้คงสภาพเดิมไว้ให้มากที่สุด อีกประเภทคือ ป่าใช้สอย ที่ชาวบ้านในชุมชนสามารถตัดไม้เพื่อสร้างบ้านได้แต่ต้องขออนุญาตคณะกรรมการ หมู่บ้านและปฏิบัติตามวันเวลาสถานที่ที่คณะกรรมการฯ กำหนด นอกจากนี้ ผู้ใหญ่บ้านมีสิทธิ์ ในการปรับไหมและยึดของกลางได้ หากมีการฝ่าฝืนระเบียบขึ้น

การขยายขอบเขตพื้นที่รักษาป่าอีกครั้งหนึ่ง เกิดขึ้นในช่วงปลาย พ.ศ. 2517 ในสมัย พ่อหลวงประจวบ กันไชยศักดิ์ ที่ร่วมกับชาวบ้านมีมติให้ขยายอาณาเขตรักษาป่าจาก 800 ไร่ เป็น 2,000 ไร่ โดยขยายจากบริเวณโรงเรียนวัดทุ่งยาวไปทางทิศใต้ตามแนวสันเขาจะถึงเขตติดต่อ กับบ้านหนองหล่ม พร้อมทั้งนำมติที่ประชุมแจ้งต่อผู้ใหญ่บ้านหรือผู้นำชุมชนที่อยู่ในเขตข้างเคียง เพื่อให้ทราบและปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชนทุ่งยาวด้วย ซึ่งเป็นการป้องกันการบุกรุกพื้นที่ ของบุคคลภายนอกอีกทางหนึ่ง (กิจวัฒน์ สุสติ และ จริญญา พุ่มมวงค์, 2543: 20-21) การขยายขอบเขต ดังกล่าว เกิดขึ้นหลังเหตุการณ์บุกรุกที่ดินบริเวณกัวข้างเผือกไม่นาน

เหตุการณ์บุกรุกที่ดินบริเวณกัวข้างเผือกเกิดขึ้นเมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2517 ที่มี กลุ่มชาวบ้านป่าเหว ตำบลอุโมงค์ อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน จำนวนประมาณ 300 คน ได้พากัน

เดินทางเข้ามาเพื่อจับจองที่ดินในบริเวณเขตป่าน้ำจ้ำและบริเวณใกล้เคียงที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “กัวซ้างเผือก” หลังจากชาวบ้านทุ่งยาวทราบข่าว ชาวบ้านทุ่งยาวต่างไม่พอใจจึงประชุมปรึกษาหารือกันและได้ข้อสรุปว่าให้ทำหนังสือร้องเรียนไปยังที่ว่าการอำเภอโดยมีข้อความตอนหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของป่าผืนนี้ว่า (จันทนา สุทธิจารี, 2539: 62)

“ได้ต้นตะเคียนใหญ่จะมีลำธารไหลออกอยู่ตลอดเวลาได้ไหลลงสู่ลำเหมืองแล้วไปหล่อเลี้ยงการเกษตรของราษฎรซึ่งอาศัยทำนาประมาณ 5,000 กว่าไร่ นอกนั้นก็ได้ทำการเกษตรอย่างอื่นให้ความชุ่มชื้นและมีสัตว์เลี้ยงได้อาศัยกินในฤดูแล้งประมาณ 1,000 กว่าตัว เวลานี้มีราษฎร 200 กว่าครัวเรือน ถ้าจะเปรียบไปแล้วลำธารสาธารณะนี้เหมือนสายโลหิตใหญ่และป่าที่ให้ความชุ่มชื้นและงดงามนี้ก็เปรียบเสมือนหัวใจของชาวบ้านทุ่งยาวทุกคน”

การร้องเรียนดังกล่าวมิได้รับการตอบสนองจากทางอำเภอ ชาวบ้านทุ่งยาวจึงรวมตัวกันประมาณ 200 คน เหมารถไป 3 คัน เดินทางไปที่ศาลากลางจังหวัดลำพูนเพื่อเรียกร้องความเป็นธรรม ในขณะที่เดียวกันนั้นชาวบ้านป่าเหวเมื่อทราบข่าวจึงเดินทางไปเหมือนกัน แต่จำนวนคนน้อยกว่า เหตุผลของชาวบ้านป่าเหวที่ใช้อ้างในการเข้าไปจับจองพื้นที่คือประสบปัญหาความยากจนและไม่มีที่ดินทำกิน หลังจากนั้นทั้งสองฝ่ายจึงส่งตัวแทนฝ่ายละ 3 คน เข้าไปเจรจากับผู้ว่าราชการจังหวัดลำพูน การประชุมเจรจาใช้เวลายาวนานไม่สามารถตกลงกันได้ ในที่สุดตัวแทนฝ่ายบ้านทุ่งยาวจึงพากันเดินออกมากลางการประชุมเจรจาและกลับมาแจ้งให้ชาวบ้านฝ่ายคนที่ชุมนุมกันอยู่ทราบและตกลงกันยื่นคำขาดว่า “ถ้าจะเอาป่าของทุ่งยาวไปต้องผ่านศพคนทุ่งยาวไปก่อน” ทางด้านผู้ว่าราชการจังหวัดลำพูนหม่อมหลวงภักดี กัญญ์ ได้ทราบคำเรียกร้องดังกล่าวจึงมีความกังวลสถานการณ์จะทวีความรุนแรงมากขึ้นจึงตัดสินใจให้ชาวบ้านทุ่งยาวดูแลรักษาป่าต่อไป ส่วนชาวบ้านป่าเหวต้องออกจากพื้นที่ทั้งหมดทุกคน (จันทนา สุทธิจารี, 2539: 63)

จะเห็นได้ว่าเหตุการณ์ครั้งนี้ ชุมชนทุ่งยาวได้ใช้สิทธิชุมชนในการปกป้องรักษาทรัพยากรของชุมชนได้สำเร็จ ซึ่งส่งผลให้เกิดความภาคภูมิใจแก่ชาวบ้านเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ใน พ.ศ. 2520 ชุมชนบ้านทุ่งยาวได้รับการคัดเลือกจากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ให้เป็นหมู่บ้านป่าไม้ตัวอย่าง และได้รับมอบด้วยเกียรติยศจากนาย อินทรีย์ จันทรสถิตย์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์อีกด้วย (จันทนา สุทธิจารี, 2539: 64)

การดูแลรักษาป่าของชาวบ้านทุ่งยาวมีอุปสรรคเกิดขึ้นหลายครั้งหลายคราวและอีกครั้งหนึ่งนั้นที่มีความสำคัญมากเกิดขึ้นใน พ.ศ. 2532 เมื่อสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดลำพูน

(สส.) ในขณะนั้นเห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของป่าชุมชนบ้านทุ่งยาวจึงเสนอต่อชาวบ้านว่าให้ประกาศป่าผืนนี้เป็นวนอุทยานแห่งชาติโดยให้เหตุผลว่าเพื่อเป็นการป้องกันการบุกรุกจากบุคคลภายนอกได้ เมื่อชาวบ้านเห็นด้วย สส.ท่านนั้นจึงใช้ความเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประสานงานไปยังกรมป่าไม้เพื่อมาสำรวจพื้นที่ก่อนดำเนินการประกาศ เมื่อเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้เข้ามาสำรวจในพื้นที่ชาวบ้านส่วนหนึ่งได้เข้าไปพูดคุยและได้ข้อมูลว่าหากประกาศเป็นวนอุทยานแห่งชาติแล้วชาวบ้านทุ่งยาวไม่สามารถเข้าไปหาของป่าตามวิถีชีวิตดั้งเดิมได้อีกต่อไป ไม่ว่าจะเป็นการเก็บเห็ด หาไข่มดแดง หน่อไม้ เป็นต้น เมื่อชาวบ้านทราบข้อมูลดังนั้นจึงกระจายให้ทราบกันทั้งหมู่บ้าน และต่างไม่มีใครที่เห็นด้วยกับการประกาศเป็นวนอุทยานแห่งชาติอีก (วิเศษ สุจินพรัหม, 2544: 58)

จนกระทั่งเจ้าหน้าที่ป่าไม้เข้ามาเรียกประชุมชาวบ้านและชี้แจงถึงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่หมู่บ้านจะได้รับว่าการประกาศเป็นวนอุทยานจะทำให้มีนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมในแต่ละปีเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านสามารถนำของมาขายให้นักท่องเที่ยวเหล่านั้นได้ การประชุมครั้งนี้ชาวบ้านให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง มาเข้าร่วมกันเกือบทุกครัวเรือนจนศาลาที่ประชุมไม่พอต้องยืนอยู่ข้างนอก ผลสรุปออกมาคือชาวบ้านตอบมือไล่พวกเจ้าหน้าที่และไม่ยอมให้ประกาศเป็นวนอุทยาน เจ้าหน้าที่จึงบอกว่าจะประสานงานให้ยกเลิกการประกาศดังกล่าว และในเวลาต่อมาได้ยกเลิกการประกาศในที่สุด (วิเศษ สุจินพรัหม, 2544: 58)

ใน พ.ศ. 2534 สมัยพ่อหลวง จรัญ ชาสัก เป็นผู้ใหญ่บ้านได้ขยายพื้นที่ป่าชุมชนออกไปจนจรดเขตบ้านจำขี้มด รวมเนื้อที่ประมาณ 2,500 ไร่ (วิเศษ สุจินพรัหม, 2544: 123) โดยมีสององค์กรหลักในการควบคุมดูแลพื้นที่ป่า คือ 1. องค์กรเหมืองฝายทำหน้าที่ดูแลผลประโยชน์จากป่า การตรวจตราและดูแลสภาพป่าไม้ 2. คณะกรรมการหมู่บ้าน ทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลผลประโยชน์จากป่า การรักษากฎเกณฑ์และบทลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืน

ในการจัดการป่าชุมชนของบ้านทุ่งยาวในปัจจุบันได้ยึดการปรับปรุงแก้ไขใน พ.ศ. 2542 ซึ่งเป็นปีที่ได้แยกพื้นที่การปกครองออกเป็นบ้านทุ่งยาว และบ้านทุ่งยาวเหนือ ส่งผลให้มีคณะกรรมการหมู่บ้านที่มีหน้าที่ดูแลรักษาป่า 2 ชุด ในช่วงแรกเกิดความลักลั่นในการดูแลป่าตามกฎหมายที่ประเพณีกับบทบาทของคณะกรรมการหมู่บ้านที่มี 2 ชุด จึงมีการปรับปรุงองค์กรดูแลป่าขึ้นใหม่ โดยใช้ชื่อว่าคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว โดยมีองค์ประกอบ คือ 1) ตัวแทนหัวหน้าป่อกบ้าน 24 คน 2) คณะกรรมการเหมืองฝาย 3 คน 3) กรรมการหมู่บ้าน 14 คน 4) สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล 4 คน 5) ตัวแทนกลุ่มแม่บ้าน 8 คน 6) ตัวแทนกลุ่มเยาวชน 3 คน 7) อื่นๆ 12 คน (คณะกรรมการป่าชุมชน, ม.ป.ป.) นอกจากนี้ได้ประชุมคัดเลือกกรรมการบริหาร

ป่าชุมชนขึ้น 5 คน ประกอบด้วย ประธาน รองประธาน 2 คน เลขานุการ และเหรัญญิก โดยให้ผู้ใหญ่บ้านทั้ง 2 หมู่บ้าน ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา

4.1.2.4 ช่วงพื้นที่ต้นแบบ และ เครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดลำพูน (พ.ศ. 2540-ปัจจุบัน)

4.1.2.4.1 พื้นที่ต้นแบบ

ป่าชุมชนบ้านทุ่งยาวได้กลายเป็นพื้นที่ต้นแบบและแหล่งเรียนรู้ของชาวบ้านจากทั่วประเทศที่ต้องการขยายการจัดตั้งป่าชุมชนของตนเอง รวมไปถึงกลุ่มอื่นๆ ที่มีความสนใจเข้ามาศึกษาวิจัยตลอดทั้งปียกตัวอย่างกลุ่มนักเรียนนักศึกษา นักวิชาการ ข้าราชการ กลุ่มต่างๆ เหล่านี้ มีทั้งจากภายในประเทศและภายนอกประเทศ โดยเฉพาะตั้งแต่ พ.ศ. 2542-2547 มีจำนวนทั้งสิ้น 132 คณะ ประกอบด้วยคณะนักเรียน 32 คณะ, ชาวบ้าน 55 คณะ, นักวิชาการ 12 คณะ, ข้าราชการ 29 คณะ รวมทั้งสิ้น 132 คณะ รวมจำนวนคนทั้งสิ้น 1,300 คน (วิเศษ สุจินพรัหม, 2551:23)

ในส่วน of ชาวต่างประเทศที่ได้เข้ามาศึกษาดูงานที่บ้านทุ่งยาวนั้น มีทั้งหมด 19 ประเทศ ประกอบไปด้วย ประเทศเนปาล, เยอรมัน, ญี่ปุ่น, เวียดนาม, ลาว, อินเดีย กัมพูชา, พม่า, ภูฏาน, สิงคโปร์, อินโดนีเซีย, ศรีลังกา, เนเธอร์แลนด์, ฟิลิปปินส์, อังกฤษ, สหรัฐอเมริกา, ออสเตรเลีย, และมาเลเซีย (วิเศษ สุจินพรัหม, 2551: 4)

สำหรับเนื้อหาที่ชุมชนได้ใช้ในการบรรยายให้กับผู้เข้ามาศึกษาดูงานนั้น มีอยู่ 7 หัวข้อ คือ 1) ประวัติความเป็นมาของการดูแลรักษาป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว 2) ขั้นตอนการจัดตั้งป่าชุมชน 3) วิธีการดูแลป่าชุมชน 4) วิธีการสำรวจการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืนทั้ง ดิน ไม้ ยาสมุนไพร พืชผัก 5) การจัดการไฟป่า 6) การเดินสำรวจป่าพื้นที่จริง 7) นโยบายรัฐกับควรส่งเสริมป่าชุมชน (วิเศษ สุจินพรัหม, 2551: 23)

นอกจากนี้การเข้ามาศึกษาดูงานของบุคคลภายนอกหมู่บ้านทุ่งยาวได้สร้างรายได้ให้กับกลุ่มแม่บ้านเป็นจำนวนหนึ่งจากการรับหน้าที่ดูแลเรื่องอาหาร โดยมากเป็นมื้อกลางวันเพราะโดยทั่วไปการศึกษาดูงานเรื่องป่าชุมชนใช้เวลาทั้งวัน ในการจัดการดูแลเรื่องอาหารเป็นลักษณะของการหมุนเวียนกันไปตามกลุ่มแม่บ้าน ซึ่งมีทั้งหมดสี่กลุ่ม การทำอาหารให้กับผู้เข้าร่วมศึกษาดูงานนั้น มีหลักการว่าจะไม่ให้เงินกระจายออกไปนอกหมู่บ้าน โดยการใช้วัตถุดิบที่หาได้ในชุมชน หรือหาได้ในป่าชุมชน มีเมนูที่ทำกันบ่อยๆ คือ แกงเห็ด แกงอ่อมไก่เมือง คัมพิก น้ำพริกชนิดต่างๆ และผักนึ่งผัดต้มกินกับน้ำพริก ราคาอาหารในปัจจุบันคิดเป็นรายคน คนละเจ็ดสิบบาท ต่อหนึ่งมื้อ (ระวีวรรณ กันไชยศักดิ์, 2551: สัมภาษณ์)

ปัจจุบันชุมชนบ้านทุ่งยาวกับโรงเรียนวัดทุ่งยาวมีความร่วมมือกันมากขึ้นในด้านการเรียนการสอนหรือในด้านงานของหมู่บ้าน กล่าวคือทางโรงเรียนมีหลักสูตรป่าชุมชน และวัฒนธรรมประเพณีในหมู่บ้าน โดยการนำนักเรียนเข้ามาเรียนรู้จริงในชุมชนและเชิญชาวบ้านมาเป็นวิทยากรสอนเด็กนักเรียน หากชุมชนมีงานในเชิงวัฒนธรรมประเพณีที่จัดตรงกับเวลาเรียนของเด็กสามารถขออนุญาตให้เด็กมาเข้าร่วมหรือช่วยงานได้ (ภัสรา เสถียรวัฒน์ชัย, 2552: 65-67)

4.1.2.4.2 เครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดลำพูน

ความเป็นมาของเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดลำพูนเริ่มต้น โดยนักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชนร่วมกับเครือข่ายเกษตรกรภาคเหนือ (คกน.) ของจังหวัดลำพูน เข้ามาเปิดเวทีจัดประชุมในชุมชนบ้านทุ่งยาวเพื่อทำความเข้าใจเรื่องร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนที่คณะรัฐมนตรีเห็นชอบเมื่อวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2540 ซึ่งมีเนื้อหาไม่สอดคล้องกับผลการประชาพิจารณ์ ที่ยังคงรวมศูนย์อำนาจการจัดการป่าไม้ไว้ที่รัฐเช่นเดิม และกระบวนการแก้ไขร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนก่อนเสนอเข้าที่ประชุมคณะรัฐมนตรีขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างชัดเจน รวมทั้งยังเรียกร้องให้นำร่างกฎหมายดังกล่าวกลับมาพิจารณาใหม่อีกครั้ง (วิเศษ สุจินพรัหม, 2544: 157)

ผลของการเข้ามาเปิดเวทีดังกล่าว ชาวบ้านทุ่งยาวมีความเข้าใจถึงการเรียกร้องประเด็นสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยวิธีการเสนอร่างกฎหมายป่าชุมชนและร่วมกันเผยแพร่ให้กับชุมชนต่างๆ ในจังหวัดลำพูน ผู้นำองค์กรป่าชุมชนจากที่ต่างๆ จึงรวมตัวกันและจัดตั้งเครือข่ายชาวบ้านจัดการทรัพยากรจังหวัดลำพูน เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2540 ซึ่งมีภารกิจร่วมกัน 4 ประการคือ (วิเศษ สุจินพรัหม, 2544: 158)

1. มีการประชุมแลกเปลี่ยนประจำทุกเดือนเพื่อติดตามผลการแก้ไขปัญหาป่าอนุรักษ์ทับที่และปัญหานายทุนบุกรุกที่สาธารณะ
2. รวบรวมข้อมูลพื้นที่ป่าชุมชนของสมาชิกเครือข่ายเพื่อประเมินความเข้มแข็งและสรุปบทเรียนการจัดการทรัพยากรเพื่อหาทิศทางในการขยายพื้นที่ป่าชุมชนให้ครอบคลุมทั้งจังหวัด
3. พัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชนโดยมีบ้านทุ่งยาวเป็นต้นแบบนำเสนอประสบการณ์และณรงค์เผยแพร่อย่างต่อเนื่องเพื่อสร้างการยอมรับและเปลี่ยนแปลงระดับนโยบาย
4. สร้างความร่วมมือในเครือข่ายจังหวัดและเครือข่ายระดับภาค

เครือข่ายชาวบ้านจัดการทรัพยากรจังหวัดลำพูนนี้ ได้ปรับตัวและเปลี่ยนชื่อในภายหลังเป็นเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดลำพูนเพื่อให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ร่วมของสมาชิกในประเด็นป่าชุมชน หลังจากที่มีการทบทวนและสรุปความเห็นร่วมกันว่าประเด็นปัญหาเรื่องสิทธิในพื้นที่

อุทยานทับที่ทำกินไม่ใช่ประเด็นร่วมของเครือข่าย โดยให้แยกตัวออกไปรวมเคลื่อนไหวกับเครือข่ายเกษตรกรภาคเหนือ (คกน.) (วิเศษ สุจินพรัหม, 2544: 159)

ในเวลาต่อมาเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดลำพูนได้เสนอโครงการเครือข่ายการเรียนรู้ป่าชุมชน เพื่อขอสนับสนุนงบประมาณจากกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคมหรือเรียกกันว่า กองทุนซิป (SIF: Social Investment Fund) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความเข้าใจเรื่องป่าชุมชนกับชุมชนต่างๆ ในจังหวัดลำพูนจำนวน 60 หมู่บ้าน และมีวัตถุประสงค์เพื่อขยายฐานเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดลำพูนให้ครอบคลุมทั่วทั้งจังหวัด โดยมีแกนนำชุมชนที่เป็นชุมชนอนุรักษ์ป่า อำเภอละ 1 แห่ง จำนวน 5 อำเภอ ทำหน้าที่เป็นชุมชนหลักในการดำเนินงานตามวัตถุประสงค์ในพื้นที่แต่ละอำเภอ มีอำเภอเมือง อำเภอแม่ทา อำเภอทุ่งหัวช้าง อำเภอลี้ อำเภอบ้านโฮ่ง (วิเศษ สุจินพรัหม, 2544: 159) โครงการที่เสนอขอดังกล่าว ได้รับงบประมาณทั้งสิ้น 2,066,342 บาท (กิจวัฒน์ ผุสดี และ จริญญา พุ่มมวงค์, 2543: 68)

การดำเนินงานของเครือข่ายป่าชุมชนเพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ข้างต้นนั้น ได้ให้สมาชิกในเครือข่ายทำกิจกรรมร่วมกันหลายๆ กิจกรรม เช่น การพัฒนาป่าชุมชนตัวอย่าง การอบรมการศึกษาดูงาน การขยายเครือข่ายในอำเภอของตน เป็นต้น ในส่วนของบ้านทุ่งยาวสามารถขยายฐานเครือข่ายป่าชุมชนได้อีก 4 ตำบล คือ ตำบลป่าสัก ตำบลเหมืองจี้ ตำบลมะเขือแจ้ ตำบลศรีบัวบาน รวมแล้วสิบกว่าชุมชน นอกจากนี้ยังมีการประชุมประจำเดือนของคณะกรรมการเครือข่ายฯ ใช้วิธีการสัญจรเวียนไปตามแต่ละหมู่บ้านสมาชิก เพื่อให้กรรมการเครือข่ายฯ ได้รับรู้สภาพปัญหาของแต่ละชุมชนและยังเป็นการกระตุ้นให้ชาวบ้านในชุมชนนั้นๆ เกิดความตื่นตัวเข้าร่วมประชุม การประชุมร่วมกันแต่ละครั้งจะเน้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันชุมชนใดเด่นเรื่องใดชุมชนอื่นจะนำไปปรับใช้กับชุมชนตนเอง (ระวีวรรณ กันไชยศักดิ์, 2551: สัมภาษณ์)

หลังจากนั้นมาใน พ.ศ. 2542 เครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดลำพูนได้เข้าร่วมจัดงานสมัชชาป่าชุมชนภาคเหนือขึ้นในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว งานครั้งนี้มีผู้เข้าร่วมกว่า 1,500 คน จาก 8 จังหวัดภาคเหนือ วัตถุประสงค์หลักของงานนี้คือ เพื่อเข้าร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์การจัดการป่าชุมชนในประเด็นต่างๆ เช่น การจัดการไฟป่า การปลูกป่า การสร้างความเข้าใจระหว่างชุมชนต้นน้ำกับชุมชนปลายน้ำ และการติดตามร่างกฎหมายป่าชุมชน เป็นต้น มติที่สำคัญของการสมัชชาฯ ครั้งนี้คือให้มีการตั้งองค์กรเครือข่ายที่มีชื่อว่าสมัชชาป่าชุมชนภาคเหนือขึ้นอย่างเป็นทางการ โดยมีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ ประการแรกเพื่อสนับสนุนให้สมาชิกเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และถ่ายทอดประสบการณ์การจัดการป่าชุมชนซึ่งกันและกัน ประการที่สอง

เพื่อสนับสนุนและติดตามการออกพระราชบัญญัติป่าชุมชนที่สอดคล้องกับความต้องการของสมาชิก (วิเศษ สุจินพรัหม, 2544:162)

4.1.3 กฎหมายป่าไม้กับพัฒนาการการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านทุ่งยาว

จากการการศึกษาพัฒนาการการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านทุ่งยาว พบว่ามีกฎหมายป่าไม้ที่เข้ามากระทบชุมชนในแต่ละช่วงคงมีรายละเอียดดังนี้

ช่วงเริ่มต้นจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านทุ่งยาวไม่พบว่ามีกฎหมายป่าไม้ฉบับใดเข้ามากระทบชุมชน โดยชุมชนเองได้ใช้และพัฒนาสิทธิชุมชนผ่านจารีตประเพณี และองค์กรเหมืองฝาย อันมีหน้าที่ดูแลบำรุงรักษาป่าน้ำจืดอันเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารและต้นไม้นานาชนิดจำนวนมาก จารีตประเพณีที่สำคัญคือการเลี้ยงฝายซึ่งทำให้คนในชุมชนเกิดความเคารพยำเกรงในธรรมชาติและไม่กล้าทำลายฝายและป่าน้ำจืด ผลจากการจัดการกันเองในชุมชน ป่าน้ำจืดถูกรักษาไว้เป็นอย่างดีไม่มีการบุกรุกพื้นที่หรือลักลอบตัดไม้

ในช่วงเวลาต่อมา ภายหลังจากการการสร้างทางรถไฟ สายเชียงใหม่-กรุงเทพและตั้งสถานีรถไฟบริเวณชุมชนบ้านหนองหล่ม ซึ่งเป็นชุมชนใกล้เคียงบ้านทุ่งยาว มีกฎหมายที่เข้ามากระทบชุมชนบ้านทุ่งยาวคือ กฎหมายว่าด้วยป่าไม้ ที่กำหนดให้รัฐมีอำนาจและกรรมสิทธิ์การจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจสูง อาทิ ไม้สัก ไม้กระยาเลย และของป่า ซึ่งการใช้ประโยชน์จากสิ่งต่างๆ เหล่านี้ไม่ว่าการตัดไม้ การแปรรูปไม้ การขนย้าย ต้องขออนุญาตต่อพนักงานเจ้าหน้าที่รัฐที่มีอำนาจ และจ่ายภาษีตามอัตราที่กำหนด หน่วยงานของรัฐที่มีหน้าที่หลักในการให้อนุญาตและจัดเก็บภาษีคือกรมป่าไม้

ผลกระทบที่ชุมชนได้รับ คือ ปัญหาการออกใบอนุญาตทำไม้เถื่อนของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่ดูแลบริเวณบ้านทุ่งยาว ที่มีการขายใบอนุญาตทำไม้ให้ชาวบ้านพร้อมทั้งรับซื้อไม้เอง ทำให้ชาวบ้านที่มีใบอนุญาตทำไม้ลักลอบตัดไม้ในบริเวณที่ชุมชนประกาศห้าม โดยอ้างว่ามีใบอนุญาตให้ตัดได้ ก่อให้เกิดผลกระทบกับสิทธิของชุมชนที่มีมาก่อน และไม่สามารถควบคุมการตัดไม้ได้ดังเดิม เพราะมีการอ้างอำนาจรัฐที่เหนือกว่าชุมชนในการตัดไม้

อย่างไรก็ตามชุมชนได้มองเห็นปัญหาดังกล่าว และพยายามแก้ไขกฎระเบียบของชุมชนให้เหมาะสมมากขึ้น โดยพัฒนาจากประกาศของผู้ใหญ่บ้านมาเป็นกฎระเบียบรักษาป่าที่ระบุรายละเอียดของขอบเขตป่าที่อนุรักษ์ ข้อห้าม และบทลงโทษให้มีความชัดเจนมากขึ้น พร้อมทั้งให้มีการประชุมและลงลายมือชื่อหรือประทับลายนิ้วมือรับรองกฎระเบียบกันทุกครัวเรือน ภายหลังจาก

การกำหนดกฎระเบียบรักษาป่าดังกล่าว ทำให้ผู้นำชุมชนมีความชอบธรรม และความมั่นใจมากขึ้น ในการตรวจจับผู้ลักลอบตัดไม้ในเขตป่าน้ำจ๋า ต่อมามีการตรวจจับอย่างจริงจังและได้ผลดี

ชุมชนบ้านทุ่งยาวได้รับผลกระทบจากกฎหมายอีกครั้ง ใน พ.ศ. 2505 ซึ่งพื้นที่ป่าบริเวณ บ้านทุ่งยาวถูกกำหนดให้เป็นป่าสงวนตามกฎหมายว่าด้วยคุ้มครองและสงวนป่า พ.ศ. 2481 โดย กระทรวงเกษตรออกกฎกระทรวงฉบับที่ 83 พ.ศ. 2505 โดยอาศัยอำนาจตามความในมาตรา 10 และ มาตรา 26 แห่งพระราชบัญญัติคุ้มครองและสงวนป่า พ.ศ. 2481 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดย พระราชบัญญัติคุ้มครองและสงวนป่า (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2497 ให้ป่าแม่ธิ แม่ติบ แม่สาร ในท้องที่ ตำบลบ้านธิ ตำบลห้วยยาบ ตำบลมะเขือแจ้ และตำบลบ้านกลาง อำเภอเมืองจังหวัดลำพูน ภายใน แนวเขตตามแผนที่ท้ายกระทรวงเป็นป่าสงวน (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 79 ตอนที่ 29 หน้า 457-458 27 มีนาคม 2505)และต่อมาใน พ.ศ. 2507 รัฐได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 บังคับใช้แทน โดยกำหนดให้ยกเลิกพระราชบัญญัติคุ้มครองและสงวนป่าทั้ง 3 ฉบับ (มาตรา 3) แต่เขตป่าสงวนตามกฎหมายเดิมให้เป็นเขตป่าสงวนตามกฎหมายใหม่ด้วย ตามมาตรา 6 กำหนดว่า บรรดาป่าที่เป็นป่าสงวนอยู่แล้วตามกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองและสงวนป่าก่อนวันที่ กฎหมายป่าสงวนแห่งชาติใช้บังคับให้เป็นป่าสงวนแห่งชาติตามพระราชบัญญัตินี้

ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการประกาศเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติคือมีบทบัญญัติที่ใช้ควบคุม ว่า ห้ามมิให้บุคคลใดขุดถ่อ ครอบครอง ทำประโยชน์ หรืออยู่อาศัยในที่ดิน ก่อสร้าง แผ้วถาง เผาป่า ทำไม้เก็บหาของป่า หรือกระทำโดยประการใดๆ อันเป็นการเสื่อมเสียแก่สภาพป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งทำให้ชุมชนบ้านทุ่งยาวต้องอยู่ในข้อห้ามต่างๆ ด้วย อันส่งผลให้การใช้ประโยชน์ต่างๆ ที่มีมา แต่เดิมถือว่าผิดกฎหมาย

ถึงแม้ว่ากฎหมายดังกล่าวจะบัญญัติห้ามชุมชนจัดการและใช้ประโยชน์ในลักษณะต่างๆ แต่ชุมชนเองยังคงยืนยันในสิทธิชุมชนที่มีมาแต่เดิม โดยดำเนินการจัดการทรัพยากรป่าไม้ตามกฎหมาย และจารีตประเพณีเช่นเดิม นอกจากนี้ยังพัฒนาการจัดการป่าไม้ของชุมชนโดยการขยาย ขอบเขตการรักษาป่าออกไปถึง 800 ไร่ และกำหนดข้อห้ามตัดไม้ทุกชนิดในป่าน้ำจ๋าเช่นเดิม แต่ป่าส่วนที่ขยายขอบเขตออกไปเป็นป่าใช้สอย คนในชุมชนแต่ละคนมีสิทธิ์ขุดตัดไม้เพื่อสร้าง บ้านได้ 1 ครั้ง และต้องได้ใบอนุญาตจากคณะกรรมการหมู่บ้านก่อนทุกครั้ง

จากกฎหมายดังที่กล่าวมาเป็นการกำหนดว่าทรัพยากรป่าไม้และที่ดินเป็นของรัฐ ไม่มีการ ระบุถึงสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ทำให้การกระทำต่างๆ ของชุมชนไม่มีกฎหมายมา รองรับและไม่สามารถใช้อ้างกับบุคคลภายนอกชุมชนได้ จึงเกิดเหตุการณ์การบุกรุกที่ดิน บริเวณกัวช้างเผือก ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่ชาวบ้านป่าเหว ตำบลอุโมงค์ได้เข้ามาจับจองที่ดินโดยอ้างว่า

ที่ดินบริเวณนี้เป็นของรัฐและตนเองไม่มีที่ดินทำกินจึงเข้ามาจับจองที่ดินบริเวณดังกล่าว ทำให้ชุมชนบ้านทุ่งยาวไม่สามารถให้ชาวบ้านป่าเหวออกไปจากที่ดินได้เอง จึงประสานส่งหนังสือไปยังนายอำเภอ เมื่อไม่เป็นผลจึงรวมตัวกัน 200 กว่าคนไปเรียกร้องกับผู้ว่าราชการจังหวัด และประสบผลสำเร็จ สามารถทำให้ชาวบ้านป่าเหวออกไปจากที่ดินได้ ถือได้ว่าเป็นการใช้สิทธิชุมชนในการรักษาทรัพยากรของชุมชนต่อไป หลังจากนั้นไม่นานชุมชนก็ประกาศขยายขอบเขตรักษาป่าออกไปถึง 2,000 ไร่ (กิจวัฒน์ ผุสดี และ จริญญา พุฒิมวงค์, 2543: 20-21)

นอกจากเหตุการณ์บุกรุกที่ดินบริเวณก๊วช้างเผือกแล้ว ชุมชนบ้านทุ่งยาวได้รับผลกระทบจากกฎหมายโดยกรมป่าไม้จะใช้อำนาจตามกฎหมายว่าด้วยป่าไม้ประกาศให้พื้นที่ป่าน้ำจืดเป็นเขตวนอุทยานซึ่งการเป็นวนอุทยานจะมีกำหนดขอบเขตชัดเจน จำกัดการเข้าออกในพื้นที่ และเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ทางชุมชนไม่เห็นด้วยกับการจำกัดการเข้าออกพื้นที่เพราะทำให้ชุมชนสูญเสียสิทธิชุมชนในการจัดการและการใช้ประโยชน์จากป่าไปโดยสิ้นเชิง ชุมชนจึงใช้เวทีชี้แจงของทางกรมป่าไม้ที่จัดขึ้นในหมู่บ้าน โดยมาร่วมกันเกือบทุกหลังคาเรือนและร่วมกันประกาศไม่ยอมรับการเป็นวนอุทยานอย่างภาคภูมิใจ (วิเศษ สุจินพรัหม, 2544: 58)

จะเห็นได้ว่ากฎหมายได้เข้ามาสร้างผลกระทบต่อสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในหลายครั้งหลายครา แต่ชุมชนบ้านทุ่งยาวก็ยังคงยืนหยัดสิทธิชุมชนที่ตนเองมีมาแต่เดิมและมีการพัฒนาระบบการจัดการเรื่อยมาให้เหมาะสมกับยุคสมัย นอกจากนี้ยังพบว่าผลกระทบต่างๆ ที่เกิดขึ้นก็เป็นส่วนหนึ่งในการกระตุ้นให้ชุมชนพัฒนาและปรับปรุงระบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในอีกทาง

กระทั่งมีการรับรองสิทธิชุมชนตามกฎหมายรัฐธรรมนูญในพ.ศ. 2540 ชุมชนบ้านทุ่งยาวเริ่มเปลี่ยนบทบาทจากที่ถูกรัฐใช้กฎหมายมาบังคับชุมชนแต่เพียงฝ่ายเดียว กลายเป็นชุมชนมีบทบาทใช้กฎหมายที่มีอยู่ในรัฐธรรมนูญให้เป็นประโยชน์ต่อชุมชน

ชุมชนบ้านทุ่งยาวได้ใช้กฎหมายรัฐธรรมนูญในส่วนของการเสนอร่างกฎหมายเพื่อเสนอให้มีการรับรองสิทธิชุมชนในกฎหมายระดับพระราชบัญญัติโดยใช้ร่างกฎหมายป่าชุมชนฉบับประชาชนยื่นต่อรัฐสภา การเสนอร่างกฎหมายดังกล่าว มีกระบวนการรวบรวมรายชื่อให้ครบ 50,000 รายชื่อ ซึ่งชุมชนบ้านทุ่งยาวเป็นแกนนำหลักในการรวบรวมรายชื่อภายในจังหวัดลำพูน และได้ร่วมยื่นต่อรัฐสภาในช่วงเดือนมีนาคม พ.ศ. 2543

รัฐธรรมนูญ นอกจากกำหนดรับรองสิทธิชุมชนแล้ว ยังกำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอำนาจหน้าที่ในการจัดการ การบำรุงรักษา การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอีกด้วย ซึ่งชุมชนบ้านทุ่งยาวจึงผลักดันให้องค์การบริหารส่วนตำบลศรีบัวบาน

สนับสนุนการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชนด้วย โดยมีการจัดทำโครงการต่างๆ เช่น โครงการปลูกป่า โครงการสนับสนุนกิจกรรมป่าชุมชน โครงการรณรงค์ป้องกันทรัพยากรป่าไม้ โครงการสนับสนุนการควบคุมและป้องกันไฟป่า เป็นต้น

4.2 ชุมชนบ้านหนองไซ

4.2.1 บริบทชุมชน

4.2.1.1 ประวัติชุมชน

จากการพูดคุยกับผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านหนองไซไม่สามารถระบุระยะเวลาในการก่อตั้งหมู่บ้านได้แน่ชัด แต่โดยพื้นเพของชาวบ้านหนองไซเป็น “จายของ” จึงทำให้ทราบว่าการอพยพของจายของเข้ามาในจังหวัดลำพูนเกิดขึ้นภายหลัง พ.ศ. 2348 เป็นสมัยที่พระเจ้ากาวิละเริ่มตั้งเมืองเชียงใหม่ แต่ในขณะนั้นเมืองเชียงใหม่มีจำนวนคนน้อยจึงเป็นเหตุให้ต้องมีการกวาดต้อนผู้คนอันเป็นยุคสมัย “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” โดยพระเจ้ากาวิละส่งกองทัพไปตีเมืองต่างๆ ในไทใหญ่ ไทลื้อหรือสิบสองปันนา แล้วด้อนผู้คนเข้ามาตั้งหมู่บ้านรอบๆ เมืองเชียงใหม่และเมืองลำพูน จายของที่ได้ตั้งถิ่นฐานในจังหวัดลำพูนจะอยู่บริเวณบ้านเวียงของและอำเภอป่าซางจำนวนมากต่อมาประชากรเพิ่มขึ้นที่ดินทำกินไม่เพียงพอจึงมีบางกลุ่มอพยพไปตั้งหมู่บ้านใหม่หลายๆ แห่ง บ้านหนองไซก็เช่นเดียวกันโดยครอบครัวของนายสามเป็นครอบครัวแรกที่เข้ามาอาศัยอยู่บริเวณพื้นที่บ้านหนองไซในปัจจุบันซึ่งมาจากบ้านเวียงของ (คณะศรัทธาวัดหนองไซ, 2550: 8-9)

ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2518 บ้านหนองไซมีจำนวนครัวเรือนและประชากรมากขึ้นจึงดำเนินการขอแยกหมู่บ้านเป็นหมู่บ้านหนองไซ หมู่ที่ 14 ตำบลป่าสัก โดยมีผู้ใหญ่บ้านทุน แก้วสั๊ก เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก (คณะศรัทธาวัดหนองไซ, 2550:8)

4.2.1.2 ลักษณะทางกายภาพ

(ก) ที่ตั้ง อาณาเขต

บ้านหนองไซ หมู่ที่ 14 ตำบลป่าสัก อำเภอเมือง จังหวัดลำพูนเป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ทิศตะวันออกของอำเภอเมืองลำพูนห่างจากตัวเมืองประมาณ 10 กิโลเมตร ดังแผนที่ 4.2 โดยมีอาณาเขตดังนี้ (องค์การบริหารส่วนตำบล, 2550: 2)

ทิศเหนือ	ติดต่อกับบ้านสันป่าสัก
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับตำบลศรีบัวบาน
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับบ้านหนองหลุม

ทิศใต้

ติดต่อกับตำบลศรีบัวบานและบ้านน้ำพุ

(ข) พื้นที่และการใช้ประโยชน์

ลักษณะของพื้นที่บ้านหนองไฮเป็นพื้นที่ราบติดเชิงเขาทางทิศตะวันตกเป็นป่าชุมชนบ้านหนองไฮมีลักษณะเป็นป่าเต็งรังมีไม้เหียง ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้แฉะ และมีเห็ดออกเกือบทุกฤดูบ้านหนองไฮมีพื้นที่ทั้งหมด 4,300 ไร่ แบ่งออกเป็น (องค์การบริหารส่วนตำบลป่าสัก, 2550: 2)

พื้นที่อยู่อาศัย	800	ไร่
พื้นที่ทำการเกษตร	500	ไร่
พื้นที่ป่าไม้	3,000	ไร่

(ค) การคมนาคม

การคมนาคมมีทางหลวงแผ่นดินสายลำพูน-ป่าซางผ่านทางทิศตะวันตกของหมู่บ้านการเดินทางสู่บ้านหนองไฮสามารถเข้าได้สองทางคือผ่านทางหมู่บ้านสันป่าสักและหมู่บ้านหนองหลุมโดยมีถนนลาดยางเชื่อมต่อกับถนนสายสันป่าสักหนองหลุมประมาณ 1 กิโลเมตร มีถนนลาดยางเชื่อมต่อระหว่างหมู่บ้านหนองไฮกับหมู่บ้านน้ำพุ และหนองไฮกับหมู่บ้านสันคะยอม ถนนภายในหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นถนนลาดยางบางส่วนยังเป็นลูกรังอยู่ (คณะศรัทธาวัดหนองไฮ, 2550: 8)

4.2.1.3 ลักษณะทางเศรษฐกิจ

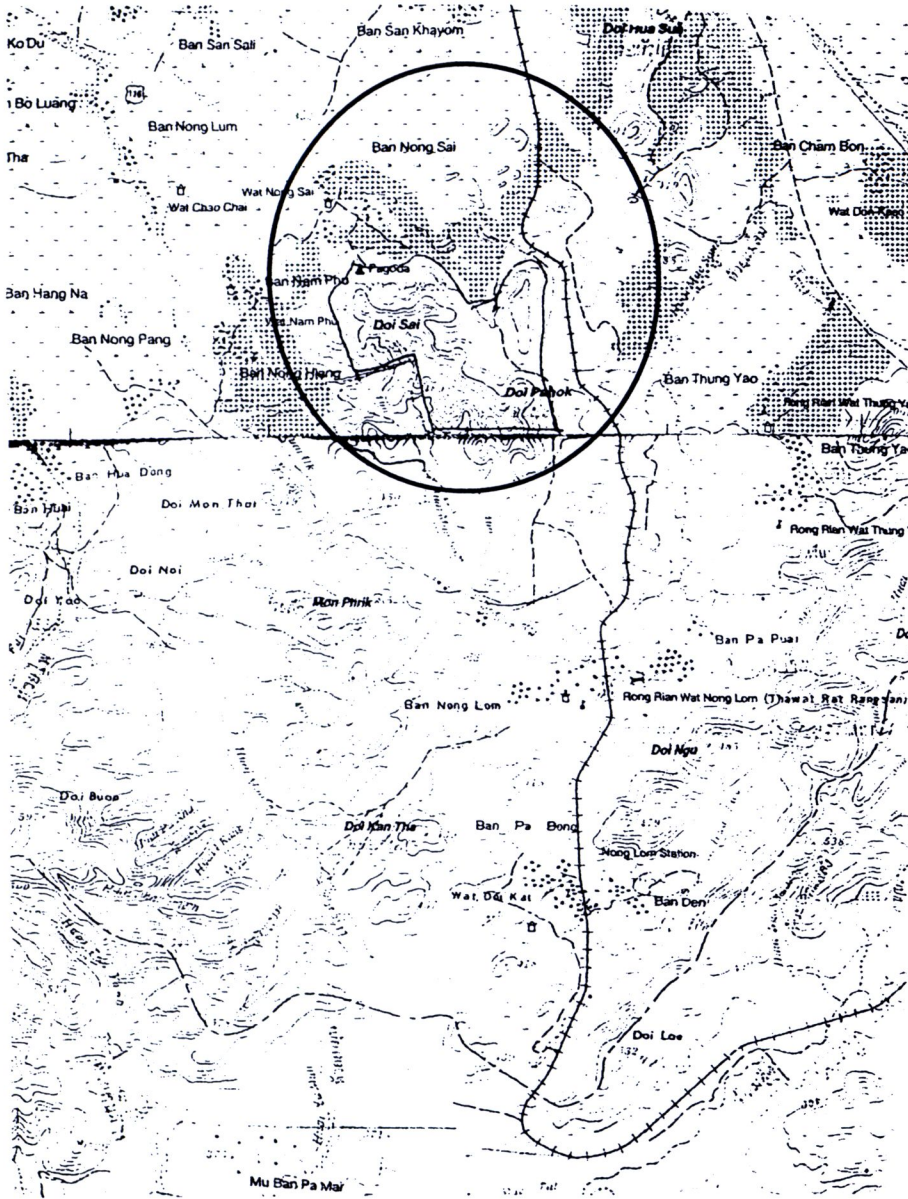
ในปัจจุบันชาวบ้านบ้านหนองไฮมีครัวเรือนทั้งสิ้น 222 ครัวเรือน มีประชากรทั้งหมด 736 คน แบ่งเป็นชาย 376 คน หญิง 360 คน โดยประกอบอาชีพหลักคือ รับจ้างทั่วไป 198 ครัวเรือน ค้าขาย 65 ครัวเรือน มีอาชีพเสริม คือ ทำนา 50 ครัวเรือน ทำไร่ทำสวน 40 ครัวเรือน และโดยเฉลี่ยทั้งหมู่บ้านมีรายได้จากในภาคเกษตร 24,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี นอกภาคการเกษตร 18,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี (คณะทำงานจัดทำแผนชุมชนบ้านหนองไฮ, 2550:2)

4.2.1.4 ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม

ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมของบ้านหนองไฮมีความคล้ายคลึงกับสังคมในภาคเหนือโดยทั่วไป มีเครือข่ายเป็นระบบความสัมพันธ์หลักซึ่งชาวหนองไฮส่วนใหญ่เป็นญาติกันโดยสายเลือดหรือไม่ก็โดยการแต่งงาน สายใยความสัมพันธ์ลักษณะดังกล่าวมีความแนบแน่นใกล้ชิด

จึงส่งผลให้เกิดการพึ่งพาอาศัยกันและมีความร่วมมือกันในการดำเนินกิจกรรมชุมชนในด้านต่างๆ เช่น การประกอบอาชีพ การจัดงานประเพณี การจัดการความขัดแย้ง

แผนที่ 4.2 แสดงภูมิประเทศและที่ตั้ง บ้านหนองไซ ตำบลป่าสัก อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

ที่มา: คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านหนองไซ, ม.ป.ป.

นอกจากนี้ชาวบ้านเกือบทั้งหมดนับถือศาสนาเดียวกันนั่นก็คือพุทธศาสนาโดยมีวัดหนองไซเป็นศูนย์กลางในการประกอบพิธีกรรมตามประเพณีต่างๆ เช่น การทำบุญข้าวใหม่ การทำบุญตานก๋วยสลาก เป็นต้น รวมไปถึงการที่ชาวบ้านมีความเชื่อเรื่องผีร่วมกันด้วย โดยมีงาน

ทำบุญเสื่อบ้านหรือเลี้ยงผีบ้าน เชื่อกันว่าเสื่อบ้านจะช่วยคุ้มครองปกป้องรักษาคนในหมู่บ้านจากอันตรายทั้งปวง (คณะทำงานจัดทำแผนชุมชนบ้านหนองไช, 2550:3)

การศึกษาในชุมชนไม่มีโรงเรียนในหมู่บ้านเพราะอยู่ในเขตการศึกษาของโรงเรียนบ้านน้ำพุซึ่งคนในบ้านหนองไชส่วนใหญ่จบจากที่นั่น มีศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน 1 แห่ง มีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 1 แห่ง มีที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน 1 แห่ง ชาวบ้านที่เป็นผู้ใหญ่ส่วนใหญ่มักจะจบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ส่วนเด็กวัยรุ่นหนุ่มสาวมักจะเรียนจบชั้นมัธยมศึกษาชั้น (คณะทำงานจัดทำแผนชุมชนบ้านหนองไช, 2550: 3)

การรวมกลุ่มชุมชนสามารถจำแนกได้ 2 ลักษณะคือ ลักษณะแรกเป็นการรวมกลุ่มที่เกิดขึ้นกันเองภายในชุมชนเช่น กลุ่มหมวดบ้าน กลุ่มฉาปนกิจ กลุ่มผู้เลี้ยงโค กลุ่มผู้เลี้ยงสุกร กลุ่มผู้ค้าข้าวสาร ลักษณะต่อมาเป็นการรวมกลุ่มที่เกิดขึ้นจากหน่วยงานภายนอกส่งเสริม เช่น กลุ่มอาสาสมัครสุขภาพประจำหมู่บ้าน (อสม.) กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสมาชิกธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน (คณะทำงานจัดทำแผนชุมชนบ้านหนองไช, 2550: 9)

4.2.1.5 ลักษณะทางการเมืองการปกครอง

ปัจจุบันการเมืองการปกครองบ้านหนองไชมี 2 ส่วน คือ การปกครองส่วนภูมิภาค และการปกครองส่วนท้องถิ่น

การปกครองส่วนภูมิภาคมีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ที่มีอำนาจหน้าที่มาจากการเลือกตั้งกันเองภายในหมู่บ้านและผู้ใหญ่บ้านเลือกผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านมาสองคนและมีการแต่งตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านด้วย

ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการหมู่บ้านนอกจากมีบทบาทรับผิดชอบดูแลการปกครองตามระบบราชการแล้วยังต้องมีบทบาทดูแลรักษากฎระเบียบป่าชุมชนอีกด้วย อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการหมู่บ้านในปัจจุบันมีบทบาทน้อยเนื่องจากการตัดสินใจและการเสนอโครงการต่างๆ ยังคงขึ้นอยู่กับตัวผู้ใหญ่บ้านค่อนข้างมาก

ผู้ใหญ่บ้านหนองไชตั้งแต่เป็นหมู่บ้านมาทั้งหมด 5 คน ซึ่งคนปัจจุบันคือ บุญช่วย มาสักรับตำแหน่งตั้ง พ.ศ. 2549 จนถึงปัจจุบัน

ในส่วนของการปกครองส่วนท้องถิ่นมีสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลป่าสักจำนวนสองคน มาจากการเลือกตั้งกันในหมู่บ้านมีอำนาจหน้าที่คือร่วมประชุมสามัญประจำปี และเสนอโครงการพัฒนาต่างๆ เสนอฝ่ายบริหาร ปัจจุบันมีสองคนคือ นายจักรพันธ์ ชาตินิสากร กับ นายสุวรรณ นันท์ (คณะศรัทธาวัดหนองไข, 2550: 9)

4.2.3 พัฒนาการในการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชนของบ้านหนองไข

จากการศึกษาเอกสารที่มีอยู่ในชุมชน การสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนที่มีบทบาทในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ และการสนทนากลุ่มชุมชน สามารถสรุปพัฒนาการการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชนของบ้านหนองไขได้ 4 ช่วง ดังนี้

4.2.3.1 ช่วงเริ่มต้นจัดการทรัพยากรป่าไม้ (ก่อน พ.ศ. 2464)

4.2.3.2 ช่วงความเปลี่ยนแปลง (พ.ศ. 2464-2512)

4.2.3.3 ช่วงขยายพื้นที่จัดการทรัพยากรป่าไม้ (พ.ศ. 2512-2540)

4.2.3.4 ช่วงเข้าร่วมเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดลำพูน (พ.ศ. 2540-ปัจจุบัน)

4.2.3.1 ช่วงเริ่มต้นจัดการทรัพยากรป่าไม้ (ก่อน พ.ศ. 2464)

การจัดการทรัพยากรป่าไม้ของบ้านหนองไขนั้นเริ่มต้น จากความเชื่อว่าป่าบริเวณที่เป็นป่าต้นน้ำมีผีอาศัยอยู่ คนในชุมชนมีความเกรงกลัวและไม่กล้าเข้าไปตัดไม้ทำลายป่า พื้นที่ป่าดังกล่าวมีเนื้อที่ประมาณ 3 ไร่ ชาวบ้านเรียกว่า น้ำดิบ หรือปากถ้ำ เนื่องจากมีน้ำไหลออกมาและบริเวณดังกล่าวอยู่บริเวณปากถ้ำด้วย บริเวณนี้อยู่เหนืออ่างเก็บน้ำขึ้นไป แต่ก่อนมีต้นมะม่วงป่า (ขี้ยา) จำนวน 2 ต้น ต้นที่อยู่ด้านบนเนินเขามีน้ำผุดออกมา น้ำไหลไปสู่ต้นที่อยู่ด้านล่างและหายไป บริเวณโคนต้น ในอดีตชาวบ้านมักจะเอากระบอกลอยไปปลงไปบริเวณที่น้ำผุดออกมา เพื่อให้ น้ำไหลออกมาเป็นท่อ สามารถนำใบไม้มารองน้ำกินได้ หลังจากมีการสร้างอ่างเก็บน้ำในพ.ศ. 2522 ไม้ก็ปี ต้นมะม่วงป่าทั้งสองต้นแห้งตายคาต้นน้ำที่ผุดออกมาก็หายไป พื้นที่บริเวณดังกล่าว นอกจากมีน้ำไหลออกมาจากต้นมะม่วงแล้ว บริเวณโดยรอบยังมีต้นไม้ใหญ่ขึ้นเป็นจำนวนมาก บรรยากาศเงียบสงบ ร่มรื่น และมีสมุนไพรชนิดต่างๆ ขึ้นอยู่ด้วย (คณะศรัทธาวัดหนองไข, 2550: 15)

ป่าบริเวณน้ำดิบนี้ ถือได้ว่าเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์มากที่สุดในหมู่บ้านและชาวบ้านเชื่อว่ามีผีขุนน้ำอาศัยอยู่ ชาวบ้านจึงประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีขุนน้ำหรือเลี้ยงผีน้ำดิบกันใน

วันขึ้นเก้าค่ำเดือนเก้าเหนือ โดยชาวบ้านนำหัวหมู ไก่ ผลไม้มาเลี้ยงผีเพื่อขอให้มิน้ำสำหรับทำการเกษตรตลอดปี (จักรพันธ์ ชาตินิสกร, 2551: สัมภาษณ์) เคยมีปีหนึ่งนำลูกควายมาเลี้ยงผีโดยฆ่าบริเวณน้ำดิบ แต่ภายหลังเลิกกันไปเพราะชาวบ้านคิดว่าน่าสงสารและมีราคาแพง (ดิ๊บ ศิริติง, 2551: สัมภาษณ์) นอกจากนี้บ้านหนองไผ่ยังมีประเพณีที่เกี่ยวกับการขอฝนเพื่อทำการเกษตร คือ ประเพณีแห่糠คก ประเพณีนี้จะทำกันทั้งหมู่บ้านโดยเฉพาะปีที่ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ถือเอาว่าหากถึงช่วงเดือนมิถุนายนหรือกรกฎาคมแล้วฝนไม่ตกจึงจัดประเพณีขึ้นมีความเชื่อว่าการแห่糠คกจะทำให้ ชีด ฝนจะตกฟ้าจะร้อง การแห่糠คกจะแห่กันไปตามเส้นทางรอบหมู่บ้านไปสิ้นสุดในป่าบนคอย ประเพณีนี้ได้ยกเลิกกันมานานแล้ว ด้วยสภาพเศรษฐกิจและค่านิยมที่มองว่าเป็นประเพณีที่ล้าหลัง (ชมพู่ คำนาสัก, 2551: สัมภาษณ์)

จะเห็นได้ว่าการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในช่วงนี้ ไม่ได้มีการออกกฎเกณฑ์ข้อบังคับอย่างชัดเจน เป็นเพียงความเชื่อของชาวบ้านที่เกรงกลัวสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ จึงทำให้เกิดการควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชนไม่ให้ไปทำลายพื้นที่ป่าที่มีความสำคัญต่อหมู่บ้านโดยรวม และแต่ละปียังมีการแสดงความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้นเพื่อให้ชาวบ้านเกิดความเคารพอย่างต่อเนื่อง

4.2.3.2 ช่วงความเปลี่ยนแปลง (พ.ศ. 2464-2512)

การเปิดใช้ทางรถไฟอย่างเป็นทางการในวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2464 สถานการณ์ทางการค้าภายในบริเวณมณฑลพายัพถูกควบคุมโดยพ่อค้าคนจีนโดยการนำสินค้าสำเร็จรูปจากกรุงเทพฯ มาขายตามท้องถิ่นต่างๆ ที่มีสถานีรถไฟ นอกจากนี้ยังมีบทบาทในการชักชวนให้ชาวบ้านผลิตสินค้าเพื่อนำกลับมามาขายในเมือง (พูนพร พูลทจักร, 2530: 108) ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของกอบกาญจน์ พจน์ชนะชัย (2538: 61-62) เรื่อง เครือข่ายการเรียนรู้และการจัดการของชุมชนเกี่ยวกับป่าชุมชน ที่ได้เข้าไปศึกษาในหมู่บ้านห้วยม้าโก้ง (ใกล้สถานีรถไฟหนองหล่ม) แล้วพบว่าในช่วงแรกที่รถไฟมาถึงสถานีรถไฟหนองหล่มมีคนจีนจำนวนหนึ่งเข้ามาค้าขายถ่านโดยคนจีนเป็นผู้เผาถ่านเองโดยมีชาวบ้านรับจ้างลากล้อเกวียนขนไม้ไปให้คนจีนที่บ้านหนองหล่มเผาถ่านก่อน หลังจากนั้นคนจีนเริ่มแนะนำวิธีการเผาถ่านให้ชาวบ้าน โดยตนเองลดบทบาทเป็นพ่อค้าเพียงอย่างเดียว ต่อมาหมู่บ้านใกล้เคียงจึงเริ่มเรียนรู้และมีการเผาถ่านติดตามมา เช่น บ้านสันตะยอม บ้านน้ำพุ บ้านหนองเหียง รวมถึงบ้านหนองไผ่และบ้านทุ่งยาวอีกด้วย

จึงทำให้การตัดไม้เผาถ่านได้กลายเป็นอาชีพที่สำคัญอันดับต้นๆ ของชาวบ้านหนองไซในสมัยนั้นเนื่องจากสภาพที่ทำนาของคนในหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นนาที่ดอนคือไม่มีระบบชลประทาน การทำนาจึงจำเป็นต้องใช้น้ำฝนเพียงอย่างเดียวจึงเป็นเหตุให้การทำนาไม่ค่อยได้ผล อาชีพทำถ่านขายจึงเป็นอาชีพที่หาเลี้ยงชีพให้มีชีวิตอยู่รอด (สุวรรณ นันศักดิ์, 2551: สัมภาษณ์)

วิถีชีวิตของชาวบ้านสมัยนั้นต้องตื่นตอนเช้าเข้าไปในป่าในดอย ตัดไม้กันไป เผาถ่านกันไป รอกันจนกว่าไม้จะเป็นถ่าน พอเป็นถ่านเสร็จ จึงนำกลับมาเก็บไว้ได้ถุนบ้านเพื่อรอพ่อค้ามารับซื้อถึงบ้าน บางครั้งถ่านที่เก็บไว้นี้ทำให้ไฟไหม้ได้เพราะถ่านยังไม่มอดสนิท (สุวิษ ศรีวิชัย, 2551: สัมภาษณ์)

สำหรับวิธีการทำถ่านที่ชาวบ้านบอกเล่าให้ฟังคือ เริ่มจากการตัดไม้ให้ได้ขนาดพอเหมาะ เอาไม้มาวางทับรวมกันเป็นชั้นๆ ในเตาขนาดกว้างเมตรครึ่ง ยาว สามถึงสี่เมตร และต้องทำช่องดินให้ทะลุผ่านถึงใต้กองไม้นั้นเพื่อนำไฟมาจุด และเอาใบไม้มาปรกไว้ให้ทั่วกองไม้นั้น ระวังไม่ให้มีช่องที่ดินจะสามารถเล็ดลอดลงไปได้ เอาดินมาโรยทับใบไม้อีกชั้นให้หนาพอสมควร จะเห็นเป็นกองดินขนาดสี่เหลี่ยมผืนผ้าฐานกว้างส่วนบนจะแคบลงไป หลังจากนั้นทำช่องให้อากาศสามารถระบายอากาศได้ทั้งสี่ด้าน และจุดไฟไปที่ช่องที่ทำไว้ตอนแรกทิ้งไว้ประมาณครึ่งชั่วโมงให้เป็นว่าไฟติดข้างในกองไม้เรียบร้อยแล้ว ทิ้งไว้ประมาณ เจ็ดวัน ไฟจะดับลงและรออีกสี่วันเพื่อให้ถ่านข้างในเย็นตัวลง จึงเปิดเตาออกเก็บถ่านไปขายได้ (สุวิษ ศรีวิชัย, 2551: สัมภาษณ์)

ในส่วนของไม้ในป่าที่หามาเผาถ่านนั้นมาคุณภาพแตกต่างกันไปตามแต่ละชนิด โดยไม้ที่นำมาทำถ่านแล้วมีคุณภาพดีขายได้ราคาคือ ไม้แดง ไม้เปา ไม้ประดู่ ไม้โจก ไม้มะรือ ไม้จี้ เพราะไม้จำพวกนี้เมื่อเผาออกมาแล้วจะออกมาเป็นถ่านที่มีน้ำหนักดีมีลักษณะเป็นก้อน ยังเป็นรูปไม้เหมือนตอนก่อนเผา ไม่แตกเหลว ผิวถ่านใสเป็นประกาย ส่วนไม้ที่นำมาทำถ่านแล้วคุณภาพไม่ดีขายไม่ได้ราคา คือ ไม้ติง ไม้เหียง ไม้มะเก็ม ไม้ปุย เพราะไม้จำพวกนี้เมื่อนำไปเผาออกมาแล้วเนื้อถ่านขุยเหลว ไม่เป็นก้อนเป็นเศษเล็กๆ เวลามาไปใช้จะมอดเร็วใช้ได้ไม่ทนอย่างไรก็ดีไม้เกือบทุกชนิดที่ได้ขนาดก็ถูกนำมาเผาเป็นถ่าน (สุภาพ ปัญญาศักดิ์, 2551: สัมภาษณ์)

สภาพป่าที่อยู่บนดอยสมัยนั้นเต็มไปด้วยหมอกควันที่เกิดขึ้นจากการทำถ่านปกคลุมไปทั่ว และถ้ามองจากหมู่บ้านไปบนดอยจะสังเกตเห็นทางเกวียนที่ใช้ขนถ่านอย่างชัดเจน ถ้าขึ้นไปดูในป่า

แล้วจะเห็นแต่ต้นไม้ขนาดเล็กที่ไม่ได้ขนาดทำถ่านได้อยู่เป็นหย่อมๆ ไม้ขนาดใหญ่ถูกนำไปทำถ่านหมดแล้ว (สุวิช ศรีวิชัย, 2551: สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ตาม ป่าบริเวณน้ำดิบหรือปากถ้ำยังคงอยู่ในสภาพเดิมรวมถึงประเพณีเลี้ยงผีขุนน้ำก็ยังคงอยู่ มีเพียงป่าโดยรอบเท่านั้นที่ถูกนำไปตัดเพื่อเผาถ่านขายเกือบหมด

4.2.3.3 ช่วงขยายพื้นที่จัดการทรัพยากรป่าไม้ (พ.ศ. 2512-2540)

เมื่อ พ.ศ. 2512 บ้านหนองไขไ้ได้ประสบกับปัญหาการขาดแคลนน้ำสำหรับการอุปโภคบริโภค และน้ำใช้สำหรับทำการเกษตรในช่วงฤดูแล้ง โดยปรากฏให้เห็นได้จากบ่อน้ำที่วัดหนองไขไ้ดินเงินไม่มีน้ำ ซึ่งบ่อดังกล่าวในอดีตน้ำเคยไหลออกจากปากบ่อ และบ่อน้ำบนผิวดินจำนวน 2 บ่อก็เหือดแห้งลงไปมาก หนองน้ำที่ไขไ้เรียกเป็นชื่อหมู่บ้านจนทุกวันนี้ คือ หนองไขไ้จากที่น้ำเคยเต็มจนเอ่อล้นออกจากหนอง มีสภาพแห้งแล้งไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้ดังเดิม จากเหตุการณ์ดังกล่าวชาวบ้านจึงเกิดความตระหนักร่วมกันว่ามีสาเหตุมาจากการลักลอบตัดไม้และทำลายป่าโดยสาเหตุหลักคือการตัดไม้เผาถ่านเพื่อจำหน่ายซึ่งทำกันเกือบทุกหลังคาเรือน (คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านหนองไขไ้, ม.ป.ป.)

ผู้นำหมู่บ้านในขณะนั้น ชื่อนายทุน แก้วสั๊ก ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก ได้นัดประชุมชาวบ้านทั้งหมดทุกหลังคาเรือนเพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำ โดยที่ประชุมมีมติร่วมกันเป็นลักษณะ “สัญญาาร่วมกัน” เพื่อที่จะช่วยกันดูแลรักษาป่าไม้ในเขตของหมู่บ้านโดยออกกฎหมายหมู่บ้านไว้ดังนี้

“ข้อ 1. ผู้ใดลักลอบเข้าไปตัดไม้ในเขตหวงห้ามปรับคันละ 50 บาท

ข้อ 2. สมาชิกลูกหลานที่มีครอบครัวใหม่ ลงตั้งใหม่ขอไม้ทำตูป (บ้าน) ได้ 1 ครั้ง”

หลังจากออกกฎระเบียบหมู่บ้านแล้วชาวบ้านก็เลิกตัดไม้เผาถ่านในหมู่บ้านอีกต่อไป แต่บางส่วนยังตัดไม้เผาถ่านอยู่บริเวณตำบลศรีบัวบาน (สุวิช ศรีวิชัย, 2551: สัมภาษณ์)

การฟื้นฟูสภาพป่าเริ่มต้นที่บริเวณพระบาทคอยไขไ้ และบริเวณคอยคู่ก่อนประมาณ 200 ไร่ ต่อมาชาวบ้านมีความเห็นร่วมกันว่าได้ผลจนทำให้สภาพป่าไม้ฟื้นตัวดีขึ้น ในสิบปีต่อมา พ.ศ. 2522 จึงประกาศขยายพื้นที่ออกไปอีก ประกอบไปด้วยคอยป่าก่อ คอยม่อนผาหลวง คอยม่อนแม่ดอก คอยแต่ละม่อนจะมีป่าคงคิขึ้นเป็นหย่อมๆ มีชื่อที่ชาวบ้านเรียกว่า ป่าค่าน้อย ป่าคำเสือ ป่าคำป่า

ข่อยหัวป่าหญ้า ขยายจนมีพื้นที่ป่าประมาณ 1,500 ไร่ และแก้ไขกฎระเบียบที่ใช้เดิมจากปรับ ดันละ 50 บาทเป็น 100 บาท (คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านหนองไข, ม.ป.ป.)

มติของที่ประชุม ให้ใช้กับทุกคนที่ละเมิดกฎโดยมีคณะกรรมการเป็นผู้มีอำนาจ ในการ ดำเนินงานให้ทุกคนปฏิบัติตามกฎระเบียบ เงินที่ได้มาจากการปรับจะนำมาใช้ในการกิจกรรมของ หมู่บ้าน การดำเนินการตามมติในการดูแลป่าชุมชนส่วนใหญ่ดำเนินการไปได้ด้วยดี ชาวบ้าน ช่วยกันดูแลรักษาป่า การลักลอบตัดไม้ลดลง ส่งผลให้สภาพป่าและสิ่งแวดล้อมดีขึ้น (เพ็งอ้าง)

อย่างไรก็ตามช่วงปลาย พ.ศ. 2539 มีชาวบ้านจากบ้านสันคยอมมาแผ้วถางเพื่อจับจอง พื้นที่ทำการเกษตรบริเวณเหนืออ่างเก็บน้ำ กรรมการป่าตรวจพบที่มีการตัดไม้ไปกว่า 120 ต้น จึงเรียกประชุมหมู่บ้านรื้อยกว่าคนมีมติให้ปรับจำนวนเงิน 10,000 บาท แต่ด้วยความเห็นใจซึ่งกัน และกันจึงปรับแค่ 5,500 บาท (สุวิษ ศรีวิชัย, 2551:สัมภาษณ์)

ในพ.ศ. 2543 ได้ประกาศขยายพื้นที่ออกไปอีก มีคอยป่าโห่จรดเขตติดต่อกันทั้งหมด จนถึง ปัจจุบันนี้มีพื้นที่ป่าชุมชนของหมู่บ้าน ประมาณ 3,000 ไร่ และได้ยกเลิกกฎระเบียบปรับจาก ดันละ 100 บาท ขึ้นมาเป็นดันละ 500 บาท ตั้งแต่มีการตั้งกฎระเบียบขึ้นมาก็ได้มีการปรับมาแล้ว หลายราย ปีเดียวกัน ที่ประชุมสามัญประจำปีให้ยกเลิกกฎระเบียบเก่าของหมู่บ้านเป็นบางข้อ ให้ตั้ง กฎระเบียบใหม่ให้เหมาะสมกับสภาวะเวลาและสิ่งแวดล้อมดังนี้ (คณะกรรมการป่าชุมชนบ้าน หนองไข, ม.ป.ป.)

“ข้อ 1. ชาวบ้านทุกคนช่วยกันดูแลรักษาป่า

ข้อ 2. ห้ามตัดไม้ทุกชนิดในเขตป่าชุมชน ผู้ใดฝ่าฝืนปรับนี้ละ 2,000 บาท โดยวัด เอาเส้นผ่าศูนย์กลางโคนต้น

ข้อ 3. ผู้ใดจุดไฟเผ่าป่า ปรับ 2,000 บาท

ข้อ 4. ห้ามนำขยะไปทิ้งในเขตป่าชุมชน ผู้ใดฝ่าฝืนปรับ 2,000 บาท”

สภาพพื้นที่ป่าชุมชนบ้านหนองไขเกือบทั้งหมดเป็นป่าเต็งรังมีพันธุ์ไม้จำพวกไม้เต็ง ไม้รัง ไม้เหียง ฯลฯ ลักษณะของดินมีหินปนอยู่ มีความสมบูรณ์น้อย ป่าเต็งรังนี้ขึ้นอยู่บริเวณภูเขา ติดต่อกันหลายลูก ชาวบ้านมีชื่อเรียกดังนี้ 1. คอยไข 2. คอยหางวัว 3. คอยผาหลวง 4. คอยม่อน แม่ดอก 5. คอยป่าโห่ หมายเลข 1 ถึงหมายเลข 4 เป็นป่าอนุรักษ์ หมายเลข 5 เป็นป่าใช้สอย (คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านหนองไข, ม.ป.ป.)

การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนของบ้านหนองไข่ส่วนมากจะใช้เพื่อการบริโภคคือการเก็บเห็ด ไข่มดแดง ผลไม้ป่า ซึ่งใน พ.ศ. 2545 ชาวบ้านหนองไข่ได้รับทุนสนับสนุนจากเครือข่ายป่าชุมชนภาคเหนือเพื่อการสำรวจการใช้ประโยชน์จากป่า ผลคือได้มูลค่าต่อปี 240,660 บาท (สุวิษ ศรีวิชัย, 2551: สัมภาษณ์)

จนกระทั่งใน พ.ศ. 2549 ป่าชุมชนบ้านหนองไข่ได้สูญเสียต้นไม้ศักดิ์ของหลายสิบต้น บริเวณสถานที่ปรับปรุงอ่างเก็บน้ำตอนแรกกรรมการป่าชุมชนนัดกับเจ้าหน้าที่ที่จะมาหมายเขาไม่มา เขามาอีกทีอีกสองวันโดยไม่แจ้งให้กรรมการป่าทราบเขาเอาสีไปป้ายไว้เป็นแนวถ้าในแนวนั้นให้ตัดออกให้หมด เจ้าหน้าที่ให้เหตุผลว่าจะต้องขุดขยายอ่างเก็บน้ำและน้ำจะขึ้นถึงตรงนี้ถ้าไม่ตัดจะตายหมด พอตัดแล้วมีคนในหมู่บ้านประมูลได้อาเงินเข้าหมู่บ้าน แต่ถึงเวลาขุดจริงขุดไม่ถึงที่หมายไว้และยังห่างจากที่หมายจริงอีกกว่า 30 เมตร (สุวิษ ศรีวิชัย, 2551: สัมภาษณ์)

โดยสรุป บ้านหนองไข่หลังจากการประกาศกฎหมายห้ามตัดไม้ ชาวบ้านต่างช่วยกันดูแลและมีส่วนน้อยที่จะเข้าไปบุกรุกพื้นที่ป่าอีก จนทำให้ภูเขา ดอยที่เคยเป็นเหมือนโรงเผาถ่านขนาดใหญ่ได้กลายสภาพมีต้นไม้ขึ้นเขียวเต็มไปหมด สัตว์ป่าชนิดต่างๆ เริ่มกลับมาให้เห็นมากขึ้น (สมเดช แก้วสัก, 2551: สัมภาษณ์)

4.2.3.4 ช่วงเข้าร่วมเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดลำพูน (พ.ศ. 2540-ปัจจุบัน)

การเข้าร่วมเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดลำพูนของชาวบ้านหนองไข่นั้นเริ่มประมาณ พ.ศ. 2538-2539 ในสมัยที่พ่อหลวงสุวรรณ นันสักเป็นผู้ใหญ่บ้าน โดยมีผู้นำป่าชุมชนจากบ้านทุ่งยาว เช่น พ่อหลวงจัญญู ขาสัก ป้าภาณี พี่ระวีวรรณ กันไชยสัก เข้ามาชวนเพื่อเข้าร่วมเครือข่าย ซึ่งก่อนหน้านี้ต่างดูแลป่ากันเองไม่เคยรู้จักกันมาก่อน (สุวิษ ศรีวิชัย, 2551: สัมภาษณ์)

หลังจากนั้นบ้านทุ่งยาวได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานพัฒนาเอกชนสนับสนุนจึงเริ่มขยายเครือข่ายเป็นรูปเป็นร่างมากขึ้น โดยครั้งแรกที่ไปคือเวทีสมัชชาป่าชุมชนภาคเหนือวันที่ 14-15 มกราคม 2542 งานนี้มีผู้เข้าร่วมงานทั่วประเทศจัดกันสองวันสองคืน ในส่วนของบ้านหนองไข่ไปเข้าร่วมกัน 5 คน (สุวิษ ศรีวิชัย, 2551: สัมภาษณ์).

การพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชนที่เป็นสมาชิกเครือข่ายเป็นกิจกรรมหลักๆ ของเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดลำพูน โดยมีลักษณะเป็นวงสนทนาให้แต่ละชุมชนมาเล่าเรื่อง

ที่เกี่ยวกับการดูแลรักษาป่าชุมชน การพัฒนาของป่าชุมชนแต่ละแห่ง สถานการณ์ในพื้นที่ รวมไปถึงการพูดคุยถึงการเคลื่อนไหวของเครือข่าย (สุวิษ ศรีวิชัย, 2551: สัมภาษณ์)

การเข้าร่วมเครือข่ายป่าชุมชนของบ้านหนองไข ก่อให้เกิดผลในทางบวก คือ ชาวบ้านในชุมชนมีความยอมรับต่อกฎระเบียบป่าชุมชนมากขึ้น ยกตัวอย่างเช่น ในสมัยก่อนหน้านั้นเมื่อมีเหตุการณ์ลักลอบตัดไม้เกิดขึ้นชาวบ้านผู้ที่ฝ่าฝืนกฎระเบียบคนนั้นได้เพียงถึงกฎระเบียบป่าชุมชนว่าใช้อำนาจหรือใช้สิทธิจากอะไรที่มาปรับตนเองในเมื่อคณะกรรมการป่าชุมชนก็เป็นชาวบ้านเหมือนกันทั่วไปไม่ใช่เจ้าหน้าที่ แต่ภายหลังการเข้าร่วมเครือข่ายป่าชุมชนของคณะกรรมการป่าชุมชน ชาวบ้านเริ่มยอมรับกฎระเบียบตรงนี้มากขึ้น ปัญหาการลักลอบตัดไม้ค่อยๆ ลดลงไป (สุวิษ ศรีวิชัย, 2551: สัมภาษณ์)

การสนับสนุนของเครือข่ายในรูปแบบของกิจกรรมที่ให้สนับสนุนเช่น การทำป้ายแสดงเขตป่าชุมชนบ้านหนองไข การทำหลักแนวเขตป่าชุมชน การเก็บข้อมูลมูลค่าอาหารจากป่า เป็นต้น การทำป้ายแสดงเขตป่าชุมชนนั้น ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานเพื่อการพัฒนาระหว่างประเทศแห่งออสเตรเลีย (Ausaid) ซึ่งมอบให้สองอัน อันหนึ่งปักไว้ใกล้กับเขตป่าชุมชนบ้านหนองหล่ม อีกอันปักไว้ตรงบริเวณเหนืออ่างเก็บน้ำของหมู่บ้าน (สุวิษ ศรีวิชัย, 2551: สัมภาษณ์)

การทำหลักแนวเขตป่าชุมชนได้รับทุนมาจากแหล่งเดียวกัน โดยมีตัวแทนบ้านทุ่งยาวเป็นคนบริหารการเงินของเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดลำพูน การทำหลักแนวเขตนี้เริ่มจากการนัดวันเวลากับชุมชนที่มีพื้นที่ป่าใกล้เคียงกันคือบ้านหนองหล่มกับบ้านน้ำพุเพื่อชี้จุดเขตติดต่อ พอได้วันเวลาแล้วจึงหล่อแท่นปูนกันเอง เขียนตัวเลข และตัวอักษร ขปช ย่อมาจากคำว่าเขตป่าชุมชน ไว้ในวันที่ไปปักหลักเขตทางบ้านหนองหล่มส่งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านกับคณะกรรมการหมู่บ้านมา บ้านน้ำพุส่งผู้ใหญ่บ้านกับผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านมา ซึ่งเวลาไปปักหลักเขตใช้วิธีการวัดระยะแบบง่ายๆ คือเอาสายวัดขนาดห้าสิบเมตรลากไปห้าครั้งจะได้ระยะห่างสองร้อยห้าสิบเมตรซึ่งเป็นระยะปักหลักเขตหนึ่งหลักเขตโดยมีคนจะหมายเลขหลักเขตตามแผนที่ไว้ด้วย (สุวิษ ศรีวิชัย, 2551: สัมภาษณ์)

ส่วนการสนับสนุนให้เก็บข้อมูลมูลค่าอาหารจากป่ากิจกรรมนี้เป็นการขยายประสบการณ์จากบ้านทุ่งยาวที่ทำกันในช่วง พ.ศ. 2542-2543 ซึ่งบ้านหนองไขทำกันในช่วง พ.ศ. 2545-2546 ผลการเก็บข้อมูลอาหารจากป่าครั้งนั้นเป็นไปตามตาราง

ตารางที่ 4.1 แสดงผลการเก็บข้อมูลอาหารจากป่าบ้านหนองไซ ช่วง พ.ศ. 2545-2546

รายชื่ออาหารจากป่า	จำนวน (กิโลกรัม)	ราคา(กิโลกรัม/บาท)	รวมเงิน
1. ไข่แดง	300 กก.	50	15,000
2. ไข่คั่นไฟ (แมงมัน)	35 กก.	400	14,000
3. จิ้งก่อง (จิ้งกู่)	13,500 ตัว	ตัวละ 0.80	10,800
4. ผักหวาน	150 กก.	80	12,000
5. ผักสาบ	50 กก.	30	1,500
6. หน่อไม้	300 กก.	10	3,000
7. เห็ดไข่ห่าน	3,500 กก.	20	70,000
8. เห็ดดินรวมเห็ดอื่นๆ	2,000 กก.	10	20,000
9. เห็ดหล่ม	300 กก.	60	18,000
10. เห็ดโคน	50 กก.	150	7,500
11. งูสิงห์	30 กก.	150	4,500
12. กระต่าย	18 กก.	120	1,160
13. กระรอก	17.5 กก.	150	2,625
14. ตัวนิ่ม	6 กก.	150	900
ข้อมูลอาหารป่าระยะเวลา 1 ปี (45/46) ทั้งกินและขาย รวมเป็นเงิน 181,985 บาท			

ที่มา: คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านหนองไซ, ม.ป.ป.

นอกจากการสนับสนุนจากเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดลำพูนแล้ว ยังได้รับการสนับสนุนจากกรมป่าไม้ในรูปของกล้าไม้สำหรับการปลูกป่า หากหมู่บ้านขอไปเมื่อไหร่ก็จะได้ตลอด แต่ชาวบ้านมีข้อสังเกตว่าการสนับสนุนของกรมป่าไม้ในลักษณะนี้ไม่ตรงความต้องการของชาวบ้านเพราะจากประสบการณ์การปลูกป่าที่ผ่านมาหากนับจำนวนแล้วน่าจะถึงแสนต้นแต่ไม่เหลือรอดมาสักต้นเดียวตายหมดแต่น่าจะเองประมาณส่วนที่กรมป่าไม้จ้างคนงานมาปลูกเพาะกล้ามาให้ชาวบ้านในชุมชนมาดูแลป่าน่าจะเป็นประโยชน์มากกว่า (สุวิษ ศรีวิชัย, 2551: สัมภาษณ์)

ในส่วนของการเคลื่อนไหวผลักดันพระราชบัญญัติป่าชุมชนบ้านหนองไขไค้ได้เข้าร่วมการเคลื่อนไหวครั้งนี้ด้วย โดยมีบุคคลที่เข้าร่วมบ่อยครั้งคือ สุวิช ศรีวิชัย ประธานป่าชุมชนบ้านหนองไขไค้ เป็นตัวแทนของหมู่บ้าน ซึ่งได้เล่าเหตุผลของการเข้าร่วมไว้ว่า

“เหตุผลที่เข้าร่วมเพราะเราเห็นด้วยว่าเราอยากให้มีพระราชบัญญัติป่าชุมชนจะได้จัดการเองถ้าปล่อยให้รัฐจัดการมาไม่รู้ตั้งแต่ปีไหน ป่าก็ร่อยหรอลงไป คนข้างนอก คนข้างในหมู่บ้านลักตัดบ้าง เราไม่มีกฎระเบียบ ไม่มีเกาะกำบังของเรา ไม่มีอำนาจที่จะไปห้ามเขา ถ้าเป็นป่าของเราเรามีอำนาจ เราได้รับการแต่งตั้งดูแล มีสิทธิที่จะไปว่าเขาได้ เราไม่สามารถจับเขาได้ เรื่องจับเป็นเรื่องของเจ้าหน้าที่ตำรวจ เราอยากมีคล้ายๆ มีบัตรรับรองว่า ผมก็เป็นคนดูแลคนหนึ่ง เป็นเจ้าหน้าที่คนหนึ่ง มีอำนาจที่ไปต่อว่าเขาได้ เมื่อเราไม่มีกฎหมาย หากนับหัวเท่ากันหมดไม่ต้องมาว่ากูหรือกมึงก็ไม่มี กูก็มีสิทธิ์เท่ามึง เราเป็นชาวบ้านทำนาเหมือนกันอยากให้มีความเป็นระเบียบตรงนี้ขึ้นมาแต่งตั้งให้เป็นบุคคลดูแล 9 คน 10 คน ที่มีอำนาจหน้าที่ว่าให้เขาได้ เขายอมรับได้เราทำไปก็ไม่ได้ปกป้องเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัวปกป้องเพื่อของส่วนรวมทั้งนั้น เราอยากได้กฎหมาย”

จะเห็นได้ว่าการดำเนินงานของคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านหนองไขไค้มีปัญหาหลักอยู่ที่ความชอบธรรมของคณะกรรมการฯ ในการที่จะจับหรือปรับผู้ที่ฝ่าฝืนระเบียบรักษาป่าของชุมชน จึงทำให้เกิดข้อเรียกร้อง พระราชบัญญัติป่าชุมชนเพื่อให้การดำเนินงานรักษาป่าของชุมชนสามารถดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง

4.2.3 กฎหมายป่าไม้กับพัฒนาการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านหนองไขไค้

จากการศึกษาพัฒนาการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านหนองไขไค้ พบว่ามีกฎหมายป่าไม้ที่เข้ามากระทบชุมชนในแต่ละช่วงดังมีรายละเอียดดังนี้

ช่วงเริ่มต้นจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านหนองไขไค้ไม่พบว่ามีกฎหมายป่าไม้ฉบับใดเข้ามากระทบชุมชน โดยชุมชนเองได้ใช้และพัฒนาสิทธิชุมชนผ่านจารีตประเพณีในการควบคุมคนในชุมชนให้ไม่ตัดไม้ทำลายป่าบริเวณที่เลี้ยงผีขุนน้ำ ประเพณีเลี้ยงผีขุนน้ำเป็นประเพณีที่ชุมชนบ้านหนองไขไค้สืบทอดต่อกันมาโดยให้มีการทำพิธีกรรมเลี้ยงผีในช่วงวันขึ้นเก้าค่ำเดือนเก้าเหนือ เพื่อขอให้มน้ำสำหรับทำการเกษตร นอกจากนี้ชุมชนบ้านหนองไขไค้ก็ได้พัฒนาสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ไปในอีกระดับหนึ่งโดยในพ.ศ. 2512 ผู้นำชุมชนได้ประชุมชาวบ้าน

ทุกหลังคาเรือนเพื่อแก้ไขปัญหาคาราคาเข่งน้ำในช่วงฤดูแล้ง ฝนไม่ตกตามฤดูกาล น้ำที่เคยใช้ไม่เพียงพอ ด้วยสาเหตุจากการตัดไม้เผาด่านที่ทำกันอย่างแพร่หลายในชุมชน ผลสรุปของการประชุมได้ร่วมกันกำหนดระเบียบรักษาป่าห้ามลักลอบตัดไม้ในเขตหวงห้ามบริเวณคอกู้ 200 ไร่ และกำหนดบทลงโทษปรับเป็นเงินหากมีคนฝ่าฝืน รวมถึงยังให้สิทธิแก่ลูกหลานที่มีครอบครัวใหม่สามารถขอไม้ทำบ้านได้ 1 ครั้ง และใน พ.ศ. 2522 ชุมชนบ้านหนองไข้ได้ประกาศขยายขอบเขตพื้นที่รักษาป่าเป็น 1,500 ไร่ ครอบคลุมคอกู้ป่าก่อ คอยม่อนผาหลวง คอยม่อนแม่ดอก (คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านหนองไข้, ม.ป.ป.)

ในปีเดียวกันพื้นที่ป่าบริเวณชุมชนบ้านหนองไข้ถูกกำหนดเป็นป่าสงวนแห่งชาติตามกฎกระทรวง ฉบับที่ 830 (พ.ศ. 2522) ออกตามความในพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ให้ป่าเหมืองจี้และป่าต้นป่าสักในท้องที่ตำบลต้นป่าสัก ตำบลบ้านแป้น และตำบลเหมืองจี้ อำเภอเมืองจังหวัดลำพูน เป็นป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งป่าชุมชนบ้านหนองไข้อยู่ในขอบเขตป่าสงวนตามแผนที่แนบท้ายกฎกระทรวงฉบับนี้

ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการประกาศเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติคือมีบทบัญญัติที่ใช้ควบคุมว่า ห้ามมิให้บุคคลใดขุดถ้ำ ครอบครอง ทำประโยชน์ หรืออยู่อาศัยในที่ดิน ก่อสร้าง แผ้วถาง เผาป่า ทำไม้เก็บหาของป่า หรือกระทำโดยประการใดๆ อันเป็นการเสื่อมเสียแก่สภาพป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งทำให้ชุมชนบ้านหนองไข้ต้องอยู่ในข้อห้ามต่างๆ ด้วย อันส่งผลให้การใช้ประโยชน์ต่างๆ ที่มีมาแต่เดิมถือว่าผิดกฎหมาย

ถึงแม้ว่ากฎหมายดังกล่าวจะบัญญัติห้ามชุมชนจัดการและใช้ประโยชน์ในลักษณะต่างๆ แต่ชุมชนเองยังคงยืนยันในสิทธิชุมชนที่มีมาแต่เดิม โดยดำเนินการจัดการทรัพยากรป่าไม้ตามกฎหมายระเบียบและจารีตประเพณีเช่นเดิม (สุวิษ ศรีวิชัย, 2551: สัมภาษณ์)

กระทั่งมีการรับรองสิทธิชุมชนตามกฎหมายรัฐธรรมนูญในพ.ศ. 2540 ชุมชนบ้านหนองไข้ได้ใช้กฎหมายรัฐธรรมนูญในส่วนของการเสนอร่างกฎหมายเพื่อเสนอให้มีการรับรองสิทธิชุมชนในกฎหมายระดับพระราชบัญญัติโดยใช้ร่างกฎหมายป่าชุมชนฉบับประชาชนยื่นต่อรัฐสภา การเสนอร่างกฎหมายดังกล่าว มีกระบวนการรวบรวมรายชื่อให้ครบ 50,000 รายชื่อ ซึ่งชุมชนบ้านหนองไข้มีส่วนช่วยในการรวบรวมรายชื่อภายในชุมชนด้วย